

bp Andrzej F. Dziuba

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

„Nie będziesz miał bogów cudzych przede Mną” (Wj 20,3). Przesłanie moralne kardynała Stefana Wyszyńskiego, prymasa Polski

Reczywistość obecności człowieka w świecie stwarza bogactwo odniesień i relacji. Stawiane są też pytania o obiektywny realizm tej rzeczywistości, o dynamiczne miejsce w niej samego człowieka jako indywidualnej osoby oraz jako wspólnotowej prawdy ludzi i ludzkości. W naturalnych odczuciach i rozumowym oglądzie jawią się pytania tak o zasadność tej rzeczywistości, jak i jej funkcjonowanie.

Można cały ten znak świata widzialnego wiązać z różnymi tłumaczeniami i próbami wyjaśnienia. Można też rzucić się w kategorię wiary i odnieść do Boga jako Stwórcy i racji istnienia. To nie rezygnacja, ale raczej odwaga rozumu oraz własnej wielkości i wielkości całego stworzenia. Wziąć Boga, mając nadzieję, że On także weźmie człowieka w harmonijnej jedności.

Warto pochylić się, aby zauważyć spojrzenie na to niezwykle wyzwanie ludzkie, w obrazie nauczania kard. Stefana Wyszyńskiego. Specyfika jego stylu duszpasterskiego oraz kontekst kościelny i świecki wywarły znaczący wpływ na dzieje Kościoła i polskiego narodu. Nie mniej prymas Polski stara się zwrócić uwagę na pewne, ważne elementy składowe rozumienia i odniesienia do tych fundamentalnych prawd ludzkości, do Boga Stwórcy oraz człowieka. Wpisują się one w refleksję wokół pierwszego przykazania Dekalogu, które jest fundamentem dla wszystkich pozostałych dalszych przykazań. Cały czas, nie tylko w Starym Przymierzu, będzie wybrzmiewać wołanie: „Słuchaj Izraelu, Pan jest naszym Bogiem – Panem jedynym. Będziesz miłował Boga twojego z całego serca” (Pwt 6,4-7)¹.

1 Por. Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor* (dalej VS), Città del Vaticano 1993, nr 10; Benedykt XVI, Encyklika *Deus Caritas est* (dalej DCE), Città del Vaticano 2005, nr 1, 9.

1. Bóg Stwórca i Ojciec w Chrystusie

Pozytywne podjęcie i następnie wypełnienie pierwszego przykazania Dekalogu stanowi swoistego rodzaju, wydaje się wręcz podstawową dynamikę działania człowieka wobec siebie i świata (por. Wj 20,36; Pwt 5,7). Uznanie jedyne Boga jako najwyższej osoby w swoim życiu oraz postępowaniu jest ważnym elementem postrzegania siebie w całym wymiarze egzystencjalnym. Jeśli do tego dojdzie jeszcze uznanie Boga jako ostatecznego celu ziemskiego życia, to wówczas razem będzie to stanowić podstawę i sens wypełnienia dalszych przykazań Dekalogu. Prymas, w duchu biblijnym, przypominał, że

ostatecznym celem człowieka jest połączenie się z Bogiem w wiecznym szczęściu. Do tego celu zdążamy z pomocą Kościoła przez wypełnianie przykazań Bożych i uświęcenie własne².

W relacjach ludzkich bez uznania Boga jawią się pytania o sens i racje wyborów i działań, a co więcej, codzienne wyrzeczenia i czynienie dobra wobec drugiego człowieka stają się bezcelowym działaniem. Przecież

sens i wartość życia ukazał nam Chrystus. Betlejem to przede wszystkim apoteoza życia ludzkiego w pełni, życia Bożo-ludzkiego, które daje wolność i swobodę³.

To przecież sam Bóg „uksztaltował ludzką naturę i nasze szczytne człowieczeństwo”⁴.

Człowiek, który nie stawia Pana Boga na szczycie swojego życia staje się duchowym egoistą, dla którego najważniejsze są jego pragnienia i potrzeby oraz ich zaspokojenie, a nie miłość Boga i bliźniego (por. Mt 22,37-38), która bardzo często wiąże się z wyrzeczeniami i poświęceniami⁵. Natomiast:

2 S. Wyszyński, *Człowiek – istota nieznaną? „Ład Boży”* 1945, r. 1, nr 2, s. 3.

3 Tenże, *Przy żłóbku dziecięctwa i wolności*. Do młodzieży akademickiej podczas „opłatka”, Warszawa, kościół Świętej Anny, 19.12.1968, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane* (dalej KPA), Warszawa, t. 30, s. 201.

4 S. Wyszyński, *U stóp Niewiasty obleczonej w słońce*. W uroczystość Wniebowzięcia Matki Bożej, Jasna Góra, 15.08.1974, w: KPA, Warszawa, t. 47, s. 61.

5 Por. Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti* (dalej FT), Città del Vaticano 221, nr 181; VS nr 14, 19, 20.

*społeczeństwo chrześcijańskie pragnie w pełni zachować przykazania miłości Boga i bliźniego, dobrze czyniąc wszystkim, nawet tym, którzy chcą nas mieć w nienawiści*⁶.

Więcej, w życiu społecznym, „trzeba się pogodzić z tymi «trudnymi obywatelami», wiedząc, że Kościół w Polsce nigdy ojczyźnie naszej nie zaszkodził”⁷. Należy pamiętać, że Jezus te dwa przykazania połączy w jedno (por. Mk 12,29-31), a nawet wskaże na nieprzyjaciół (por. Mt 5,43-48)⁸. Motywem miłości bliźniego jest przecież sam Bóg, który obdarza duchem miłości (por. Rz 5,5)⁹.

Kardynał Wyszyński doskonale zdaje sobie sprawę, że to codzienne stawianie Boga na najwyższym miejscu, połączone z przestrzeganiem Dekalogu, nie należy do najłatwiejszych zadań, ale doskonale rozumie, że:

*dopiero wtedy, gdy sprawy tej ziemi, nasz codzienny trud i wysiłek będą przeniknięte ewangelicznymi mocami Boga Żywego, trud nasz i wysiłek wydadzą owoc stokrotny, a ziemia zasmakuje w jedności, sprawiedliwości, miłości i pokoju*¹⁰.

Papież Jan Paweł II wskazywał tutaj na wiele negatywnych zjawisk, tj.: dechrystianizacja, sekularyzm, materializm i rozwój sekt¹¹. Mimo to chodzi o „głoszenie Ewangelii zawsze nowej i zawsze niosącej nowość”¹². Prymas zaś wołał, że:

6 S. Wyszyński, *List do duchowieństwa i wiernych o zagrożeniu moralności Narodu*, Gniezno – Warszawa, 2.02.1968, w: tenże, *Listy Pastorskie Prymasa Polski 1946-1974* (dalej LPPP), Paris 1975, s. 577.

7 Tenże, *Wolność posłannictwa hierarchicznego zabezpiecza wolność sumień*. Poświęcenie seminarium diecezjalnego, Gdańsk-Oliwa, 16.04.1978, w: KPA, Częstochowa, t. 59, s. 200.

8 Por. KK nr 40; DCE nr 1.

9 Por. Franciszek, Adhortacja apostolska *Christus vivit* (dalej ChV), Città del Vaticano 2019, nr 132; tenże, Encyklika *Lumen fidei* (dalej LF), Città del Vaticano 2013, nr 21; tenże, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* (dalej EG), Città del Vaticano 2013, nr 125; R. Tremblay, *Voi, luce del mondo... La vita morale dei Cristiani: Dio fra gli uomini*, Bologna 2003, s. 57-62; H. Schlier, *La Lettera ai Romani*, Brescia 1982, s. 257-260.

10 S. Wyszyński, *Przestrogi dla Polaków – myśli na każdy dzień*, Kraków 2011, s. 190.

11 Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici* (dalej ChL), Città del Vaticano 1988, nr 34; VS nr 106; Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* (dalej PDV), Città del Vaticano 1992, nr 7.

12 VS nr 106.

*trzeba mieć świadomość swej wielkiej i strasznej odpowiedzialności wobec Stwórcy, który jest Ojcem dzieci i młodzieży polskiej, oraz wobec Narodu za swoją twórczość literacką i artystyczną*¹³.

Co więcej, Chrystus, Wcielony Syn Boży, „stał się we wszystkim wzorem i przykładem dobrego wychowania, dobrego stosunku, życzliwości lub przyjaźni, i szacunku do każdego człowieka”¹⁴. Zresztą Chrystus sam powie dobitnie: „Zaprawdę, powiadam wam: Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili” (Mt 25,40)¹⁵. Przecież „po Bogu on jest największą wartością na ziemi, a dopiero później, na dalszym planie... dobra materialne”¹⁶ – powie kard. Wyszyński.

To uznanie Pana Boga jako jedyne Stwórcy świata i człowieka, który jest najwyższym bytem i nic mu nie może dorównać, budzi w człowieku poczucie dziecięctwa Bożego¹⁷. Prymas przypominał:

*Każdy katolik wie, że dziecko ludzi stało się przez chrzest dzieckiem Boga; że wobec tego wszyscy mamy jednego Ojca; że wobec tego jesteśmy sobie braćmi w Chrystusie; że w Nim mamy obowiązek sobie pomagać: „Jeden drugiego brzmiona noście” (Ga 6,2)*¹⁸.

-
- 13 S. Wyszyński, *Rodzina – Naród – Społeczeństwo*. Konferencja II, Warszawa, kościół Świętego Krzyża, 18.01.1976, w: KPA, Warszawa, t. 53, s. 55.
- 14 S. Wyszyński, *O cudowna przemiano...* Kazanie noworoczne, Gniezno, bazylika prymasowska, 1.01.1964, w: tenże, *Dzieła zebrane* (dalej DZ), t. 12, styczeń-maj 1964, Warszawa 2013, s. 8.
- 15 Por. FT nr 84; DCE nr 15, 40; EG nr 179, 209; Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywana *Donum vitae*, Città del Vaticano 1987, zakończenie.
- 16 S. Wyszyński, *Aktualność Ślubów Jasnogórskich Narodu*, Jasna Góra, 3.05.1977, w: KPA, Częstochowa, t. 57, s. 232.
- 17 Por. tenże, *List pasterski na Uroczystość Świętego Stanisława Kostki, patrona młodzieży polskiej*, Inowrocław, 9.10.1949, w: LPPP, s. 133.135; tenże, „*Lumen gentium*” w *dłoniach Kościoła*. Uroczystość Matki Bożej Gromnicznej, Gniezno, bazylika archikatedralna, 2.02.1980, w: KPA, Częstochowa, t. 64, s. 52-53.
- 18 Tenże, *Przyrzekamy Ci wychować młode pokolenie w wierności Chrystusowi*, w: DZ, t. 2, 1953-1956, Warszawa 1995, s. 74. Por. EG nr 67.

Kardynał Wyszyński doda jeszcze: „Całe nasze życie ma być wypełnione duchem miłości Bożej. Wtedy dopiero nastąpi prawdziwa odnowa oblicza ziemi”¹⁹, ku budowaniu jedności i pokoju.

W swoim specjalnym liście prymas zaznaczył, iż bardzo pragnie, aby wszystkie polskie dzieci pamiętały zawsze o tym, że Ojcem Naszym jest Bóg na niebie, który nie ma sobie równych i nic ani nikt nie może być postawiony na jego miejscu (por. Łk 11,2; Mt 6,9)²⁰. W tym kontekście wskazywał także, że wolność zakorzeniona w Bogu – Stwórcy to:

*Wolność synów Bożych, wolność dzieci Bożych, ta wolność, która jest największym skarbem człowieka, ta wolność, której tak gorąco pragnie, której nieustannie szuka, a którą Kościół Boży umacnia, wyzwalając nas ze wszelkiej niewoli na tej ziemi*²¹.

Innym razem prymas powie:

*straszną rzeczą jest niewiara. Straszną rzeczą jest wyzbycie się świadomości, że wszyscy jesteśmy dziećmi Bożymi, że za nas wszystkich umarł Chrystus, że zwycięża miłość, a nie nienawiść*²².

To szczególnie paschalny dar Zmartwychwstałego (por. Mk 16,15-18)²³. Natomiast Jan Paweł II przypomina: „Każdy ochrzczony staje się dzieckiem Bożym, Jezus, Syn Boży, staje się jego bratem, a Duch Święty obdarza go swoją miłością”²⁴. Działania na rzecz niewiary to, zdaniem prymasa Polski:

*zwalczanie Ojca Niebieskiego w duszach ludzkich, w których On mieszka. To się, niestety, dzieje we współczesnych systemach wychowania laickiego, przez które udręcza się dzieci Boże, tropiąc w ich sercach Boga*²⁵.

19 S. Wyszyński, *Prawdziwe drogi Boże*, 200 rocznica koronacji Matki Bożej. Miedniewice, 14.05.1967, w: KPA, Warszawa, t. 26, s. 274.

20 Por. tenże, *List do dzieci na Boże Narodzenie*, Warszawa, grudzień 1949, w: LPPP, s. 144; G. Moioli, *Preghiera*, w: *Novo dizionario di teologia morale*, ed. F. Compagnoni, G. Piana, S. Privitera, Brescia 2002, s. 1198-1201; S. Légasse, *L'Évangile de Marc*, t. 2, Paris 1997, s. 980-983.

21 S. Wyszyński, *O cudowna przemiano...*, dz. cyt., s. 8.

22 Tenże, *Przestrogi dla Polaków*, dz. cyt., s. 115.

23 Por. EG nr 136, 181.

24 Jan Paweł II, Encyklika *Dominum et Vivificantem* (dalej DV), Città del Vaticano 1986, nr 52.

25 S. Wyszyński, *W imię miłości Ojczyzny, w obronie życia Polaków! Do lekarzy Stolicy*, Warszawa, kościół Sióstr Wizytek, 15.03.1964, w: DZ, t. 12, dz. cyt., s. 188.

Powie podczas tego spotkania jeszcze mocniej, „jeżeli który z grzechów należy uważać za grzech przeciwko Duchowi Świętemu, to grzech tych, którzy zwalczają Boga w sercach innych”²⁶.

To właśnie z wiary ma wypływać „nasz obowiązek” zachowania „wierności Ojcu naszemu, który jest w niebie: Chrystusowi – Bratu naszemu w Eucharystii: Kościołowi – wodzowi ku łasce”²⁷. To właśnie w *missio* wiernych chodzi o to, aby w codziennym życiu wypełniało się to, co dokonało się w Eucharystii, zwłaszcza w zadanym posłaniu ku świętości²⁸. Ona ma być motywem odniesienia do bliźnich²⁹. Mając na względzie okoliczności wojenne, prymas Polski stwierdza: „Jednak pomimo wszystko, Naród nasz dochował wierności Bogu, Krzyżowi, Ewangelii i Kościołowi świętemu”³⁰.

2. Ubóstwienie człowieka

Bycie dzieckiem Bożym i zaufanie swojemu Ojcu w niebie nakłada na człowieka pewne zobowiązania wobec świadczony wiary (por. Rz 8,14-17)³¹. Przecież „chwała Boża jaśnieje na obliczu człowieka”³² – przypomina Jan Paweł II. Prawdziwy chrześcijanin, który wyznaje jedynego Boga, nigdy nie będzie stawiał się na miejscu swojego najlepszego Ojca, czy starał się postawić na Jego miejsce kogoś lub coś innego. Wobec zachowania, które ma prowadzić do ubóstwienia osób lub przedmiotów prymas przestrzegał w 1953 roku, mówiąc:

*należy oddać co jest cesarza cesarzowi, a co Bożego Bogu. Ale gdy cesarz siada na ołtarzu to mówimy krótko: nie wolno!*³³

26 Tamże, s. 188.

27 Tenże, *List pasterski na Uroczystość Świętego Stanisława Kostki...*, dz. cyt., s. 134.

28 Por. KKK nr 1328-1332.

29 Por. Jan Paweł II, List apostolski *Dominicae cenaes*, Città del Vaticano 1980, nr 6.

30 S. Wyszyński, *Żal mi tego ludu...* Do wychowawców i nauczycieli. Trzeci Dzień Modlitwy na Jasnej Górze, Jasna Góra, 28.06.1959, w: DZ, t. 5, 1959, Warszawa 2006, s. 291.

31 Por. LF nr 19; R. Penna, *L'apostolo Paolo. Studi di esegesi e teologia*, Cinisello Balsamo 1991, s. 649-653; S. Légasse, *L'Epistola ai Romani*, Brescia 2004, s. 386-389.

32 Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae* (dalej EV), Città del Vaticano 1999, nr 35.

33 S. Wyszyński, *Przestrogi dla Polaków*, dz. cyt., s. 177.

To mocne przypomnienie autorytetu Boga, a jednocześnie nie ma tutaj sprzeciwu wobec legalnej władzy, wypełnianej w duchu społecznej służby (por. Mt 22,15-22)³⁴.

To właśnie ubóstwienie człowieka i materii stało się w czasach prymasa Wyszyńskiego jednym z podstawowych grzechów przeciwko pierwszemu przykazaniu Dekalogu. Ubóstwienie materii jest szczególnie niebezpieczne dla młodego człowieka, który jest dopiero formowany w duchu hierarchii wartości. Powinien on być w swych wyborach moralnych „naturalnym niejako sprzymierzeńcem Chrystusa – Zwycięzcy śmierci, piekła i szatana”³⁵. Młody człowiek, gromadzący swoje dobra, jest szczególnie narażony na ubóstwienie materii, które prowadzi do zepchnięcia bliźniego na dalszy plan swojego życia. Otwartość na Boga i ludzi, a nie tylko na dobra materialne podkreślają słowa:

*tym więcej doznamy miłości, im więcej świadczyć jej będziemy. Tym bardziej nam będzie wierzyć, im bardziej my sami będziemy w prawdzie*³⁶.

Materia i chęć jej posiadania przysłaniają wówczas całe codzienne życie i nadają mu wyłącznie wymiar egzystencjalny, ograniczający się do słów: „mieć”, „posiadać”. Tymczasem „najbardziej zasadniczy, to poziom osoby ludzkiej, człowieka żyjącego obok człowieka, układ stosunków osób do osób”³⁷. Przecież:

*człowiek silny w wierze wie, że jest zobowiązany do nadziei wobec wszelkiej nadziei [...] i jest zobowiązany do miłości, którą przewyżczać ma wszelką nienawiść, wrogość i wszelkie zło. Miłość ma zniweczyć w nas instynkt walki, odzwyczajając od obyczajów wilków, uczyć braterstwa we współżyciu i współpracy z ludźmi*³⁸.

34 Por. Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła* (dalej KNSK), Kielce 2005, nr 79.

35 S. Wyszyński, *Odezwa do studentów – pielgrzymów na Jasną Górę*, Warszawa, 3.05.1960, w: DZ, t. 6, 1960, Warszawa 2007, s. 196.

36 Tenże, *Milenijne gody w Wiślicy*. Koronacja „Madonny Łokietkowej” podczas „Te Deum” Tysiąclecia Diecezji Kieleckiej, Wiślica, 17.07.1966, w: DZ, t. 17, maj-sierpień 1966, Warszawa 2016, s. 288.

37 Tenże, *Pacem in terris*. Konferencja I. Warszawa, kościół akademicki Świętej Anny, 13.01.1964, w: DZ, t. 12, styczeń-maj 1964, Warszawa 2013, s. 47.

38 Tenże, *Tylko wiara prowadzi Naród do pokoju społecznego*. Zakończenie nawiedzenia Obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej w diecezji sandomierskiej, Skarżysko-Kamienna, 10.06.1973, w: KPA, Częstochowa t. 43, s. 151. Por. FT, passim.

Jeszcze gorsze są liczne wilki w owczej skórze (por. Mt 7,20).

Wyrazem troski kard. Wyszyńskiego o prawidłową formację w tym wymiarze są słowa wygłoszone do nauczycieli podczas spotkania opłatkowego w 1972 roku. W swoim przemówieniu prymas zaznaczył, że wszystkie dzisiejsze wzory wychowania młodego człowieka zostały sprowadzone do wymiaru mentalności egzystencjalnej „gdzie jako ideał stawia się prymat materii, produkcji”³⁹. Zdaniem prymasa:

*największą wartością Narodu jest człowiek. On ma pierwszeństwo przed całym łaodem gospodarczym. W zestawieniu: człowiek-osoba ludzka a bogactwo, gospodarka, dobrobyt i pomyślność, ważniejszą wartością jest człowiek*⁴⁰.

Człowiek jest koroną stworzenia i jednocześnie odpowiedzialnym za jego twórczy rozwój (por. Rdz 1,26-31)⁴¹.

O ile ubóstwianie przedmiotów i materii było zależne bardzo często od indywidualnej osoby, która w posiadaniu jak największej liczby dóbr materialnych widziała cel swojego życia i sens wszelkiego działania, o tle ubóstwianie człowieka nie zawsze zależało od indywidualnej decyzji człowieka, który pragnął kogoś ubóstwiać. Tymczasem, jak przypomni Sobór Watykański II, człowiek, „będąc jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego, nie może odnaleźć się w pełni inaczej jak tylko poprzez bezinteresowny dar z siebie samego”⁴².

Prymas Polski z kolei wskazywał, że:

*wychowanie religijne nie da się właściwie niczym zastąpić, ponieważ ma ono elementy najbardziej trwałe i uzasadnione. Jako wzór stawia nam Boga-Człowieka i tak każe wychowywać człowieka powołanego do ubóstwienia i życia wiecznego*⁴³.

39 S. Wyszyński, *Do nauczycieli, inżynierów, architektów i techników podczas „opłatka”*, Warszawa, Miodowa, 29.12.1972, w: KPA, Częstochowa, t. 41, s. 476; E.M. Cortis, *Image of God*, w: *The Anchor Bible Dictionary*, t. 3, New York 1992, s. 389-391; G. Colzani, *Antropologia teologica. Luomo: paradosso e mistero*, Bologna 1997, s. 67-69.

40 S. Wyszyński, *Jakiego wychowania pragniemy dla młodej Polski?*, Bydgoszcz, kościół na Bielawkach, 11.06.1972, w: KPA, Częstochowa, t. 40, s. 179.

41 Por. Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate* (dalej CV), Città del Vaticano 2009, nr 45; Franciszek, Adhortacja apostolska *Amoris laetitia* (dalej AL), Città del Vaticano 2016, nr 9-12; tenże, Encyklika *Ladato si* (dalej LS), Città del Vaticano 2015, nr 65.

42 Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (dalej KDK), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty i deklaracje*, Poznań 2002, nr 24.

43 S. Wyszyński, *Do nauczycieli, inżynierów, architektów...dz. cyt.*, s. 476.

Można zatem mówić o ubóstwieniu, mając jego źródło w samym Bogu, który obdarza człowieka życiem nadprzyrodzonym. W całym tym rozwoju „państwo jest po to, aby gwarantowało prawa osoby ludzkiej, bo człowiek jest najważniejszą rzeczą w państwie”⁴⁴ – przypominał kard. Wyszyński w Nowym Sączu.

Jednak realizm i kompleksowość życia ziemskiego, tak w wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym, spoglądając zawsze na konkretną osobę ludzką, wskazują, że:

*Kościół musi być obecny również w wielkim, gospodarczym procesie świata współczesnego. Musi mówić o sprawiedliwości chrześcijańskiej, o prawie każdego do chleba, o sprawiedliwej zapłacie, o godności pracy ludzkiej i godności człowieka pracującego*⁴⁵.

Przecież prymas wskazywał, odnosząc się do osobistych spraw każdej osoby, że „[...] nie mogą pochodzić z jakiegoś nadania. Nie mogą być ogłaszane dekretemi, nie mogą zależeć od takiego czy innego ustroju i do takiej czy innej doktryny”⁴⁶. Co więcej:

*w naszym codziennym, doczesnym życiu, stajemy się przedziwnie wrażliwi na wszystkie sprawy ludzkie. Naród nasz odznacza się szczególnie szlachetną wrażliwością na sprawy ludzi i delikatnością, którą wypracował w sobie przez wieki*⁴⁷.

3. Ubóstwienie materii

Sytuacja polityczna, w jakiej znajdowały się polskie społeczeństwo i Kościół, sprzyjała ubóstwianiu zarówno człowieka, jak i materii (por. Mk 10,24). Ustrój komunistyczny pokładający w dobrach materialnych wielką nadzieję stawiał je ponad i przed osobą ludzką. Dlatego człowiek powinien za

44 Tenże, *W hołdzie Pocieszycielce Ziemi Nowosądeckiej*. Koronacja cudownego obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Nowym Sączu, Zawada k. Nowego Sącza, 11.08.1963, w: DZ, t. 11, Warszawa 2012, s. 46.

45 Tenże, *Kościół obecny w świecie współczesnym*. Kazanie do wiernych o Soborze Watykańskim II, Warszawa, kościół Świętego Wojciecha, 6.01.1966, w: DZ, t. 16, styczeń – kwiecień 1966, Warszawa 2016, s. 61.

46 Tenże, *Jakiego wychowania pragniemy dla młodej Polski?*, dz. cyt., s. 178.

47 Tenże, *Moce Boże w polityce światowej*, w: DZ, t. 16, dz. cyt., s. 207.

wszelką cenę starać się jak najlepiej pracować, aby wytworzyć jak najwięcej dóbr materialnych (por. 2 Tes 3,10)⁴⁸. Tymczasem prymas Polski wskazuje:

Im bardziej człowiek jest zasobny w kulturalne, właściwości psychiczne, w zdolności i talenty, tym większy ma obowiązek pracy, czyli rozwijania wartości, jakie w nim są. Obowiązek pracy to ratunek przed dekadencją i deformacją własnej osobowości⁴⁹.

Kardynał pójdzie jeszcze dalej:

Tak przyzwyczailiśmy się do tego, że pracę i pracowitość łączymy z wynagrodzeniem. Ale nawet gdyby nam nie płacono za pracę, mamy obowiązek poddać się prawu pracy, bo jest ono ustanowione przez Stwórcę⁵⁰.

Szerzenie propagandy komunistycznej o wzorowych robotnikach, którzy wykonali dwieście, trzysta, a nawet czterysta procent normy dziennej świadczy o tym wynaturzonym fakcie⁵¹. „A tymczasem praca ma przede wszystkim znaczenie rozwoju wartości osobistych. [...] Pracowitość musi więc łączyć się z naszym poczuciem odpowiedzialności i służebności⁵². W swoim nauczaniu kardynał przestrzegał:

Zarówno kapitalizm, jak i kolektywizm są właściwie kierunkami gospodarki antyhumanistycznej: pierwszy to gospodarka ku dobru ekonomicznemu, drugi – ku państwu. Bogiem jest maszyna, osiągnięcie, a człowiek został jak gdyby w cieniu. Te doktryny człowieka nie widzą⁵³.

48 „Praca ludzka [...] polega na tworzeniu i wymianie nowych dóbr lub na świadczeniu usług gospodarczych; góruje nad innymi elementami życia gospodarczego, ponieważ te mają jedynie charakter instrumentalny” (KDK nr 67). Por. AL nr 24; KNSK nr 264.

49 S. Wyszyński, *Obowiązek i prawo ludzkiej pracy*. Dzień skupienia Instytutu Prymasowskiego, Choszczówka, 1.05.1971, w: KPA, Częstochowa, t. 37, s. 11.

50 Tenże, *Wzajemna służba społeczna w narodzie polskim*. Uroczystość Królowej Polski, Jasna Góra, 3.05.1978, w: KPA, Częstochowa, t. 60, s. 17.

51 W. Roszkowski, *Nowy system gospodarczy*, w: *PRL od lipca 44 do grudnia 70*, red. E. Lewczuk, Warszawa 2010, s. 88-93; F. Musiał, *Człowiek na wymiar*, w: W. Bernecki, H. Głębocki, M. Korkuć, J. Szarek, Z. Zblewski, *Komunizm w Polsce. Zdrada, zbrodnia, zakłamanie, zniewolenie*, Kraków b.r.w., s. 420-421.

52 S. Wyszyński, *Wzajemna służba społeczna w narodzie polskim*, dz. cyt., s. 17.

53 Tenże, *Przestrogi dla Polaków*, dz. cyt., s. 17.

Wydaje się, że i dziś opinie te są niezwykle trafne oraz aktualne, nadal odzwierciedlają dramatyzm wielu współczesnych ludzi i systemów społeczno-politycznych oraz ekonomicznych⁵⁴.

Współczesny Kościół nie proponuje żadnego partykularnego systemu, ale w świetle swoich podstawowych zasad pozwala przede wszystkim dostrzec, w jakiej mierze istniejące systemy są zgodne lub niezgodne z wymogami ludzkiej godności⁵⁵. Zdaniem *Vaticanum II* Kościół nie powinien się wiązać z żadnym systemem gospodarczym czy społecznym⁵⁶.

Jan Paweł II postawi przed Kościołem zadanie kształtowania takiej duchowości pracy,

[...] która wszystkim ludziom pomoże przez nią przybliżyć się do Boga – Stwórcy i Odkupiciela, uczestniczyć w Jego zbawczych zamierzeniach w stosunku do człowieka i świata i pogłębiać w swym życiu przyjaźń z Chrystusem, podejmując przez wiarę żywy udział w Jego trojakim posłannictwie: Kapłana, Proroka i Króla⁵⁷.

Praca jest także podstawowym czynnikiem integrującym⁵⁸ oraz pomaga wyczuwać i zaspokajać potrzeby innych ludzi⁵⁹.

Ubóstwiona przez człowieka materia, zwłaszcza jako efekt pracy, postawiona na piedestale naszego życia wcale nie daje człowiekowi pełni szczęścia. Dlatego prymas deklарował: „To są głody, które każdy z nas w sobie nosi, głody wielkiego, niespełnionego serca, które będzie niespokojne dotąd, dokąd nie spocznie w Bogu”⁶⁰. Przecież

każdy człowiek, oprócz celów doczesnych, ma nadto cele wieczne i ostatecznie do osiągnięcia w czasie życia na ziemi. Żadna władza na świecie nie może pozbawić człowieka wolności dążenia do tych celów⁶¹.

54 Por. Jan Paweł II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis* (dalej SRS), Città del Vaticano 1987, nr 28; tenże, *Encyklika Centesimus annus* (dalej CA), Città del Vaticano 1991, nr 43; KDK nr 64-65.

55 Por. SRS nr 41; CA nr 41, 46; Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu *Libertatis conscientia*, Città del Vaticano 1986, nr 74.

56 Por. KDK nr 42.

57 Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens* (dalej LE), Città del Vaticano 1981, nr 24.

58 Por. LE nr 10, 12.

59 Por. CA nr 35.

60 S. Wyszynski, *W mieście świętych*. Dziękczynne „Te Deum” Tysiąclecia Chrześcijaństwa w Sandomierzu, 3.07.1966, w: DZ, t. 17, dz. cyt., s. 245.

61 Tenże, *Człowiek – istota nieznaną?*, dz. cyt., s. 3.

Mamy przybytek wiecznego przebywania (por. 2 Kor 5,1).

Posiadanie coraz to większej liczby dóbr materialnych bardzo często nie czyni człowieka coraz bardziej szczęśliwym, ale wręcz przeciwnie – napędza do posiadania jeszcze większej ilości rzeczy, a niepowiększanie stanu posiadania rodzi w człowieku poczucie nieszczęścia czy frustracji (por. Łk 12,16-21)⁶². Następuje uprzedmiotowienie człowieka⁶³. Ubóstwianie materii w oczach prymasa jawi się jako zjawisko, które powoduje, że człowiekowi zaczyna powoli brakować wszystkiego⁶⁴. Bóg zostaje odsunięty na dalszy plan, a jego miejsce zajmuje człowiek, który może wpływać na większe posiadanie dóbr materialnych. Prymas przestrzegają:

Pamiętajmy, że chociaż ustrój nasz jest proletariacki, a właściwie mówiąc strawniej – robotniczy, to jednak ten ustrój demokratyczny rządzi się duchem produktywności kapitalistycznej⁶⁵.

Obserwacja życia wskazuje, że:

srowadzono dziś wszystkie zainteresowania młodego pokolenia do czysto zjawiskowych i bardzo niskich wymiarów mentalności egzystencjalnej. Jako ideał stawia się prymat materii, produkcji, monopol wychowania monistycznego, no i oczywiście metodę dialektyki materialistycznej. O wieloświatopoglądowości nawet się już nie mówi⁶⁶.

Tymczasem należy wskazać, jak podkreśla kardynał, że „najwspanialszym darem osoby ludzkiej jest wolność i najpotężniejszym pragnieniem człowieka jest wolność. Stąd jest ona tęsknotą i dążeniem każdego człowieka”⁶⁷. Zresztą „ku wolności wyswobodził nas Chrystus. A zatem trwajcie w niej i nie poddawajcie się na nowo pod jarzmo niewoli” (Ga 5,1; por. Rz 6,15).

62 Por. AL nr 26; KSNK nr 325.

63 Por. Paweł VI, Encyklika *Populorum progressio* (dalej PP), Città del Vaticano 1963, nr 26, 34; Pius XI, Encyklika *Quadragesimo anno* (dalej QA), Città del Vaticano 1931, nr 4.

64 Por. S. Wyszyński, *Przestrogi dla Polaków*, dz. cyt., s. 35.

65 Tenże, *Do wyższych przełożonych zakonów męskich*, Warszawa, Karolkowa, 15.05.1973, w: KPA, Częstochowa, t. 43, s. 75.

66 Tenże, *Do nauczycieli, inżynierów, architektów i techników podczas „opłatka”*, dz. cyt., s. 476.

67 Tenże, *Konstytucja pastoralna o obecności Kościoła w świecie współczesnym*, Warszawa, bazylika archikatedralna świętego Jana, 20.03.1966, w: DZ, t. 16, dz. cyt., s. 387.

Takie ustawienie swojego świata, gdzie Bóg zastępowany jest wytworem ludzkiej działalności lub innym człowiekiem, przestaje dostrzegać sens jakiegokolwiek działania, jeśli nie daje mu wymiernej i namacalnej korzyści. Ludzie żyjący wokół nas nie są postrzegani jako osoby, które są naszymi towarzyszami na drodze do zbawienia, ale jako nieliczące się jednostki lub przeciwnie – panowie życia i śmierci, od których zależy nasze życie i posiadanie. Prymas Polski zaś daje wskazanie:

Tym, którzy rządzą Ojczyznę naszą i którzy wzięli na siebie odpowiedzialność za trudny okres dziejów Narodu, też życzę, aby zdobywali sobie coraz bardziej miłość społeczeństwa i więcej ufali potędze miłości! Aby nie pokładali nadziei w nienawiści, która nic nie daje. Aby uszanowali wolność, która jest zasadą ładu społecznego, zgodnej i wydajnej współpracy wszystkich⁶⁸.

Nieuczciwość może mieć swoją gradację (por. Łk 16,10)⁶⁹:

kryzys moralny w gospodarce narodowej wystarczająco ukazali inni. Tolerowano stosunki sprzyjające nieuczciwości i zamykano oczy na wielkie nadużycia. Ale czy to usprawiedliwia kogokolwiek z nas, kto nierzetelnie pracował, dopuszczał się choćby małej kradzieży, korzystał z łapownictwa?⁷⁰

Przedstawiona powyżej postawa człowieka jest w pełni od niego zależna, to on sam decyduje, czy miejsce Boga w jego codziennym życiu zamieści inna osoba lub przedmiot. To prawda, że „człowiek dojrzały też wyrывa się z rąk Bożych i pragnie niejako na własny sposób doświadczyć wolności, niekiedy nawet aż do granic cierpienia”⁷¹. Należy jednak żywić nadzieję – zdaniem Jana Pawła II, że „ciemność błędu i grzechu nigdy jednak nie zdołają do końca zgasić w człowieku światła Boga Stwórcy”⁷².

68 Tenże, *Życzenia noworoczne Prymasa Polski*, Gniezno, bazylika Prymasowska, po Sumie, 1.01.1960, w: DZ, t. 13, czerwiec-grudzień 1964, Warszawa 2014, s. 139.

69 Por. AL nr 26; KKK nr 2409; KDK nr 69.

70 S. Wyszyński, *Nawróćcie się do Pana, otwórcie drzwi serc Chrystusowi*, Warszawa, 11.03.1981, w: *Listy pasterskie Prymasa Polski oraz Episkopatu 1975-1981* (dalej LPPPiE), Paris 1988, s. 486.

71 S. Wyszyński, *Konstytucja pastoralna o wolności Kościoła w świecie współczesnym*, dz. cyt., s. 387.

72 VS nr 1.

4. Władza

Prymas wymienia podstawowe wartości, które powinny być realizowane w państwie, są nimi zwłaszcza: prawda, sprawiedliwość, miłość i wolność, bowiem „stosunek między obywatelami a państwem musi się układać w granicach tych samych praw”⁷³. Państwo ma obowiązek zaakceptowania wszystkich obywateli, niezależnie od różnic, ponieważ każdy posiada wrodzone człowieczeństwo, posiada zatem prawa własne, nie nabyte, płynące z osobowości ludzkiej. Zdaniem Jana Pawła II „koniecznym warunkiem powszechnej solidarności jest autonomia i swobodne dysponowanie sobą [...]. Równocześnie wymaga ono gotowości do ponoszenia ofiar koniecznych dla dobra”⁷⁴ danej społeczności.

W kontekście tym prymas dalej nauczał:

*Społeczność państwowa dobrze zorganizowana musi się liczyć z tymi uprawnieniami człowieka, musi je obywatelowi zabezpieczyć i współdziałać w ich wykonaniu. Bez poważnych powodów, podyktowanych dobrem powszechnym, nie może ich ograniczać, a już żadną miarą – znosić*⁷⁵.

Przecież, zdaniem Jana XXIII,

*podstawowym zadaniem wszelkiej władzy publicznej jest strzec nienaruszalnych praw człowieka i dbać o to, aby każdy mógł z większą łatwością wypełniać swe obowiązki*⁷⁶.

W trosce o społeczność ojczyźnianą prymas Polski przypominał:

*Widząc trudności, jakimi są różnice ideologiczne i światopoglądowe, musimy wołać do Boga Ojca, aby przekonał wszystkich żyjących w Polsce ludzi, że On jest Ojcem wszystkich Polaków, jak jest Ojcem czterech przeszło miliardów żyjących na globie ziemskim, aby uznano, że ten Ojciec jest Miłością i że pragnie miłości dla siebie*⁷⁷.

73 S. Wyszyński, *Pacem in terris*, dz. cyt., s. 47.

74 SRS nr 45.

75 S. Wyszyński, *Pacem in terris*, dz. cyt., s. 48.

76 PT nr 60.

77 S. Wyszyński, *Wizyta arcybiskupa Poggi w Polsce*. Podczas nabożeństwa w intencji Ojca Świętego, Gniezno, 2.03.1975, w: KPA, Częstochowa, t. 49, 160.

„We wszystkich bowiem swych dziełach Bóg pokazuje swoją życzliwość, dobroć, łaskę, miłość, ale także swoją wiarygodność, stałość, wierność, prawdę”⁷⁸. Zresztą „miłość jest główną energią i główną treścią zbawienia”⁷⁹.

W trakcie pasterskiej posługi prymasa mamy do czynienia z jeszcze jednym zjawiskiem ubóstwiania człowieka, w którym to osoby sprawujące władzę starały się zająć miejsce Boga i dyktować ludziom warunki życia, mieć wpływ na podejmowane przez nich decyzje. Jan Paweł II przypomni, że Kościół nie narzuca niewierzącym „poglądów wynikających z wiary, ale interpretuje i chroni wartości zakorzenione w samej naturze istoty ludzkiej”⁸⁰. To „człowiek posiada w samym sobie własne prawo, otrzymane od Stwórcy”⁸¹.

Natomiast kard. Wyszyński wskazywał, że:

*[...] żadna władza państwowa nie ma swojego światopoglądu. Światopogląd może reprezentować człowiek, obywatel, osoba, może reprezentować naród jako organizm żywy, ale nigdy aparat urzędniczy, administracyjny, jakim są władze państwowe. Państwo jako takie swego światopoglądu czy religii nie ma i nie może nikomu narzucać jakiegoś światopoglądu, religii czy też sposobu oceniania zjawisk moralnych*⁸².

Lansując swój styl życia bez zasad moralnych i wartości religijnych, ludzie władzy chcieli, aby wszyscy żyli w duchu narzuconej ideologii. Przed takim zachowaniem przestrzegał prymas, wypowiadając słowa o powszechnym przekonaniu dygnitarzy, że wszelka władza pochodzi od Boga (por. J 19,10-11). Skoro wszelka władza pochodzi od Boga, to sprawujący władzę nie powinni przeciwstawiać się Bogu – „nie powinni siadać na Jego miejscu”, ponieważ w ten sposób podcinają gałąź, na której siedzą⁸³.

Kardynał Karol Wojtyła, zapewne w kontekście polskiej rzeczywistości, podkreślał, że chodzi o to, aby działaniu człowieka

[...] nadać wartość obiektywnego dobra. Człowiek bowiem przeżywa różne wartości, ale realizuje swymi czynami dobro. Jest to dobro jego własnego bytu,

78 KKK, nr 214.

79 K. Wojtyła, *Znak, któremu sprzeciwiać się będą*, Poznań-Warszawa 1976, s. 49.

80 Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte* (dalej NMI), Città del Vaticano 2001, nr 51.

81 VS nr 40.

82 S. Wyszyński, *Do wyższych przełożonych zakonów męskich*, dz. cyt., s. 76.

83 Por. tenże, *Przestrogi dla Polaków*, dz. cyt., s. 36.

obiektywna doskonałość osoby. Jest to również dobro świata, do którego człowiek przynależy i względem którego angażuje się swoim działaniem. Jest to wreszcie dobro Boga [...]: człowiek działając siłą faktu, ujawnia co krok doskonałość Stwórcy⁸⁴.

Warto zaznaczyć, że przedstawiona powyżej sytuacja nakreśla obraz dwóch osób. Z jednej strony jest dygnitarz sprawujący władzę, który ma wpływ na to, w jakim miejscu hierarchii życiowej stawia siebie i jakie pragnie zająć miejsce w życiu swojego podwładnego, z drugiej strony – podwładny, który jest zależny od osób znajdujących się wyżej. Prymas zauważał:

Ktoś musi być na tych ludzi wrażliwy, gdzieś musi być atmosfera zrozumienia i pociechy. Wyjdźmy więc na spotkanie tym ludziom w naszych świątyniach parafialnych, rektorskich i w kaplicach zakonnych. [...] mamy sumienie wrażliwe na ludzi, bo z zasady do nas należy – po czerwcu, czy przed grudniem – stanąć w obronie uciśnionych, udręczonych i znaleźć dla nich pociechę w Ewangelii i w nauczaniu Kościoła⁸⁵.

Nie można jednocześnie zapominać o zasadzie powszechnego przeznaczenia dóbr⁸⁶.

Tak ukazana sytuacja powoduje, że człowiek nie ma za wielkiego wyboru – albo uznaje drugiego człowieka, od którego jest w większym lub mniejszym stopniu zależny, jako najwyższą osobę w życiu i tym samym oddala ze swojego życia Boga jako najważniejszą postać, albo przeciwstawia się temu zjawisku, licząc się z wszelkimi konsekwencjami swojej decyzji. Podporą w podejmowaniu właściwej decyzji o określeniu miejsca Boga w naszym życiu są słowa wypowiedziane przez kard. Wyszyńskiego w 1972 roku:

Im bardziej złoto służy niecnym celom, im więcej kadzidło służy ludziom, a nie Bogu – im gorszy jest na ziemi los Boga, któremu odmawia się chwały, tym gorszy staje się los człowieka udręczonego przez tych, którzy złoto obrócili na armaty, a kadzidło przeznaczili dla siebie⁸⁷.

84 K. Wojtyła, *Elementarzyk etyczny*, Lublin 1983, s. 73.

85 S. Wyszyński, *Współczesne zadanie ewangelizacji*. Do wyższych przełożonych zakonów męskich, Warszawa, 11.05.1977, w: KPA, Częstochowa, t. 57, s. 290-291.

86 Por. SRS nr 42; ChL nr 43; KDK nr 69.

87 S. Wyszyński, *Przestrogi dla Polaków*, dz. cyt., s. 14.

W homilii wygłoszonej podczas święta Objawienia Pańskiego w archikatedrze św. Jana w Warszawie powie jeszcze mocniej:

[...] kadziłło..., jest dzisiaj nie dla Boga, ale dla bożków, dla tych którzy czynią się wielkimi tego świata... prawdziwy katolik nie oddaje czci bożkom, które szybko przemijają, ale jednemu i prawdziwemu Bogu, który jest wieczny⁸⁸.

Ksiądz prymas w Orędziu Na Boże Narodzenie wskazał:

[...] pokój Boży tym, którzy odpowiadają za pokój światowy. Niech wygaszą tchnieniem serc miłujących ludzi kominy fabryczne wytwórni wszelkiego rodzaju broni. Niech na horyzoncie ziemi już nie straszą nas ognie wojenne, kąśliwe żmieje armatnich luf i wstrząsy nuklearnych pocisków. Niech magazyny broni zamieniają się na magazyny chleba, niech ustąpią miejsca nowym szpitalom i szkołom. Niech wreszcie ustaną zbrojne defilady demonstrujące wolę obrony pokoju w świecie. Bo nie tędy droga do uspokojenia serc ludzkich!⁸⁹

Dopiero uszanowanie praw osoby ludzkiej gwarantuje pokój – poprzez fakt szerokiego zabezpieczenia wolności i sprawiedliwości, w której osoba ludzka w pełni czuje się sobą⁹⁰.

W narodzie nie żyje się i nie pracuje tylko dla siebie (por. Rz 14,8)⁹¹. W tym kontekście prymas Polski zauważał, patrząc perspektywicznie:

Czasy, które idą, żądać będą od nas nowych mocy moralnych, duchowych, społecznych, zawodowych kompetencji, a także wysokiego poziomu kultury ojczystej, narodowej, która będzie pokarmem dla tych, co po nas przyjdą⁹².

88 M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, Warszawa 2001, s. 1973.

89 S. Wyszyński, *Orędzie Prymasa Polski na Boże Narodzenie 1980*, Gniezno-Warszawa, 12.1980, w: KPA, Warszawa, t. 66, s. 152.

90 Por. Jan Paweł II, *Pokój rodzi się z serca nowego*, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1984, Città del Vaticano 1983, nr 3.

91 Por. KNSK nr 325.

92 S. Wyszyński, *Proces odnowy w Ojczyźnie już się rozpoczęła...* Do kombatantów, Warszawa, dom prymasowski, 24.01.1981, w: KPA, Częstochowa, t. 67, s. 39.

5. Zaufanie Bogu

Niewłaściwie określone miejsce Boga w życiu młodego człowieka prowadzi do sytuacji, w której młodzież przestaje ufać Bogu, a ucieka się do dalekich od wiary chrześcijańskiej zachowań takich jak zabobon, wróżbiarstwo i magia, które w oczach korzystającego jawią się jako pomoc i wskazówka w codziennym życiu (por. Kpł 19,26.31; Iz 2,6; 2Krn 33,6). Tymczasem takie postawy zaciemniają sumienie i zniekształcają konkretną ocenę dobra i zła⁹³. Prymas Polski ukazywał diagnozę: „Nasza młodzież jest bardzo często ogarnięta destruktywnym wpływem wychowania panseksualistycznego, liberalistycznego, ateistycznego”⁹⁴. To opieranie się zbawczemu działaniu Ducha Świętego⁹⁵. Co więcej, „nie brak usiłowań pozbawienia młodzieży wiary w Boga i związku z Kościołem – wbrew głosowi sumienia wszystkich cywilizowanych narodów”⁹⁶.

To właśnie ten młody człowiek wkraczający w dorosłość, stojący przed wielkimi decyzjami dotyczącymi jego dalszego życia, ma szczególną pokusę korzystania z usług ludzi, którzy próbują mu wmówić, że są w stanie odpowiedzieć na pytania dotyczące jego dalszego życia, ostrzec przed błędami, wskazać drogę postępowania. Tymczasem „niszczenie Ewangelii i jej ducha, zamykanie ust ludziom głoszącym prawdę Bożą prowadzi do uwstecznienia społecznego i kulturalnego”⁹⁷.

Jednak pewna część młodych zdaje się być

*[...] opuszczona, osamotniona i zagubiona. Czego zatem nie znalazła w domu rodzinnym, tego szuka poza domem, w życiu koleżeńskim. Staje się to przyczyną wielu zawodów w jej życiu osobistym oraz konfliktów rodzinnych*⁹⁸.

93 Por. KKK nr 1865.

94 S. Wyszyński, *Aktualne problemy duszpasterskie w świetle prac Soboru*, Przemówienie podczas konferencji księży dziekanów, Warszawa, 13.03.1964, w: KPA, Częstochowa, t. 16, s. 320.

95 Por. DV nr 55.

96 S. Wyszyński, *List wielkopostny do duchowieństwa i wiernych o zagrożeniach moralności Narodu*, Gniezno-Warszawa, 2.02.1968, w: LPPP, s. 573.

97 Tenże, *Na uczczenie Matki Afrykańczyków*. Uroczystość ku czci błogosławionej Marii Teresy Ledóchowskiej, Tarnów, 15.05.1976, w: KPA, Warszawa, t. 54, s. 60.

98 Tenże, *Głos Prymasa Polski na XXXVIII Tydzień Miłosierdzia*, Gniezno, 15.08.1972, w: KPA, Częstochowa, t. 41, s. 116.

Zdaniem kardynała „dlatego młodzież powinna być otoczona już dziś szczególną troską i miłością rodziców, kapłanów i wychowawców”⁹⁹. Sobór Watykański II także wielokrotnie zwracał uwagę na właściwe wychowanie młodzieży¹⁰⁰.

Przecież:

w tym czasie szuka on [młody człowiek] odpowiedzi na podstawowe pytania, jak młodzieniec z Ewangelii; szuka konkretnego projektu, wedle którego to swoje życie ma zacząć budować. I to właśnie jest najistotniejszy rys młodości¹⁰¹.

Wobec wyzwań, zagrożeń i nadziei, jakie wskazywał prymas Polski, a prezentowanych przez współczesny świat nie jest łatwo młodzieży nakreślić taki projekt. Przecież obok wrażliwości na wartości, otwarcia na braterstwo, przyjaźń i solidarność, istnieje w młodych wiele niepokoju, rozczarowań, trosk i lęków panujących w świecie; są także narażeni na pokusy typowe dla ich wieku¹⁰².

Nieufność wobec Boga w oczach prymasa jawi się jako wielkie niebezpieczeństwo. Mówi, że grzechy ducha są o wiele bardziej groźne dla człowieka niż grzechy ciała¹⁰³.

Można wydobyć człowieka z rozwiązłości, pijaństwa i wszystkich innych nie-szczęść... O wiele trudniej wydobyć człowieka z niewiary i nieufności do Boga¹⁰⁴.

Nie mniej ważnym jest, że „zanim ujrzymy słońce lepszej doli, musi opaść opar zgnilizny alkoholowej”¹⁰⁵. Staje tutaj także niebezpieczeństwo egoizmu, pychy, zmysłowości, narkomanii oraz uzależnień od pornografii i innych złych skłonności¹⁰⁶.

99 Tamże, s. 115.

100 Por. Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, dz. cyt., nr 3-6.

101 Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1995, s. 101.

102 Por. ChL nr 46.

103 Por. S. Wyszynski, *Zawierzyliśmy – Miłości... Dzień Skupienia*, Warszawa, Mars, 29.01.1964, w: KPA, Warszawa, t. 16, s. 144-145.

104 Tenże, *Zawierzyliśmy – Miłości ...*, dz. cyt., s. 145.

105 Tenże, *Na Dzień Wstrzemięźliwości i ofiary*, „Słowo Kujawskie” 1925, r. 8, nr 26, s. 1.

106 Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostołska *Familiaris consortio* (dalej FC), Città del Vaticano 1981, nr 43; tenże, *Wspominają św. Jadwigę z Trzebnicy, zapraszam do pojednania między narodami*. Homilia do pielgrzymów z Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego, Częstochowa, 6.06.1979, w: tenże, *Pielgrzymo do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997*.

Głęboko wierzący i ufający jednemu Bogu człowiek zaufa Bożej opatrności dotyczącej swego życia i ucieknie od wszelkiej niezdrowej ciekawości w tym względzie (por. Mdr 4,15)¹⁰⁷. Prymas takie zachowanie określa bardzo krótko i przejrzyście, nie pozostawiając żadnych wątpliwości: „poza Bogiem, nikt nie wie o ludzkiej przyszłości”¹⁰⁸, tym samym przekreślając wszelkie zjawiska wróżbiarstwa, magii czy jasnowidzenia. Odwoływanie się do wróżbiarstwa, horoskopów, jasnowidzenia, wyjaśniania przepowiedni lub wróżb jest sprzeczne z wiarą chrześcijańską.

W swoim nauczaniu kard. Wyszyński zaznacza, że wszędzie tam, gdzie Bóg zostaje odsunięty z ludzkiego życia, a jego miejsce zajmują inne pogańskie bożki takie jak przepowiednie, amulety, zawsze pojawia się coraz większy niepokój w ludzkim sercu¹⁰⁹. Katolik bez Boga z amuletem w rękę lub na szyi staje się ochrzczonym poganinem, który idzie w kierunku bezbożnictwa i ateizmu (por. Iz 3,17-24). W odezwie na 950-lecie kanonizacji św. Wojciecha prymas, powołując się na postać świętego, który rozprawiał się z pogaństwem i utrwał wiarę w Chrystusa, mówi: „I dzisiaj nie wolno nam się uchylać od rozprawy z pogaństwem. Trzeba mu się przeciwstawić”¹¹⁰.

Prymas Polski zauważa:

[...] wzrost poganinienia młodych serc, niewrażliwość na głębsze wartości, na szlachetniejsze ideały, obojętność na niedolę otoczenia i przejawy demoralizacji społecznej, bezideowość, zagubienie sensu życia, niechęć do ożywiających wartości Ewangelii Chrystusa”¹¹¹.

Zresztą kultura ludzka:

[...] spoganiiała, zwyrodniała, a niekiedy zdemoralizowała się. [...] rodzi się zgnilizna i robactwo. I tak pełno jest, niestety, dzisiaj tego robactwa w prasie, w książce,

Przemówienia, homilie, red. J. Poniewierski, Kraków 1997, s. 169-174; tenże, Adhortacja apostołska *Reconciliatio et paenitentia* (dalej RP), Città del Vaticano 1984, nr 16.

107 Por. KKK nr 2115.

108 S. Wyszyński, *Miłość na co dzień*, Warszawa 2001, s. 153.

109 Tenże, *W hołdzie Tej, która uwierzyła...* Podczas uroczystości 50-lecia Milicji Niepokalanej, Niepokalanów, 3.12.1967, w: KPA, Warszawa, t. 27, s. 423.

110 Tenże, *Odezwia na 950-lecie kanonizacji świętego Wojciecha*, Gniezno, 4.1949, w: LPPP, s. 123.

111 Tenże, *Rachunek sumienia polskiej młodzieży przed świętym życia*, Popielec 1972, w: KPA, Częstochowa, t. 39, s. 133.

w gazecie, w kinie, w teatrze, w telewizji, w tych wszystkich wspaniałych środkach porozumienia ludzkiego, które mogły być błogosławieństwem, dawać zdrowie, świeże powietrze, czystość obyczajów, które mogły oświecać, pouczać i pobudzać do dobrego. Niestety, bardzo często używane są ku złemu¹¹².

Wobec wielu ciemnych obrazów prymas Polski stwierdzał z nadzieją, mówiąc:

Ty, młoda awangardo radosnej przyszłości, zawsze wybierasz chętnie światło, prawdę, moc trwania, wolę życia. Jesteś więc naturalnym niejako sprzymierzeńcem Chrystusa – Zwycięzcy śmierci, piekła i szatana¹¹³.

Dlatego Jan Paweł II wyrażał życzenie:

Chciałbym, aby wasze życie było zawsze przeniknięte tą wielką prawdą: „Bóg jest miłością” (1 J 4,16). [...] Tej rzeczywistości winniście stale dawać świadectwo, gdyż „kto trwa w miłości, trwa w Bogu, a Bóg w nim” (1 J 4,16)¹¹⁴.

6. Ateizm

Walka z Kościołem była prowadzona systematycznie, podstępnie i ideowo. Dlatego prymas Polski przestrzegał:

Wiecie dobrze, Najmilsi, jak wielkie jest zagrożenie wiary naszego Narodu przez systematycznie prowadzoną laicyzację i ateizację. Trwa bezustanna walka z wiarą w sercach dzieci i młodzieży. Na tę walkę przeznaczają się olbrzymie fundusze, płynące z podatków wierzącego Narodu, które służą i temu, aby zabijać Boga w sercach wierzących¹¹⁵.

112 Tenże, *Co Sobór daje światu współczesnemu?*, Wołomin, 26.02.1966, w: KPA, Warszawa, t. 22, s. 460.

113 Tenże, *Odezwa do studentów – pielgrzymów na Jasną Górę*, dz. cyt., s. 196.

114 Jan Paweł II, *Jako apostołowie nowej ewangelizacji budujecie cywilizację miłości*. Przemówienie na otwarcie Światowych Dni Młodzieży w Buenos Aires, „L'Osservatore Romano” 1987, nr 6, s. 27; por. LF nr 8-22; CV nr 1-2; AL nr 290; FT nr 4; DCE nr 1.

115 S. Wyszyński, *List Prymasa do polskich rodzin przygotowujących się na nawiedzenie kopii Matki Bożej Jasnogórskiej*, Gniezno, 15.08.1978, w: KPA, Częstochowa, t. 60, s. 228.

Jak zauważa Jan Paweł II, chodzi o kształtowanie ludzi, „którzy nie doceniają wagi powinności moralnych, jakie nakłada na nich Ewangelia (por. 1 Kor 5,9-13)”¹¹⁶.

Katolik ma przeciwstawić się ateizmowi, który ogranicza potrzeby człowieka do przestrzeni i czasu albo uważa, że człowiek jest sam sobie Bogiem, czy wreszcie próbuje uwolnić człowieka na drodze wyzwolenia gospodarczego i społecznego, ukazując człowiekowi religię jako sprzeczne idee¹¹⁷. Tym samym ateizm staje się zjawiskiem, które odrzuca lub neguje istnienie Boga (por. Mdr 14,9; Rz 1,18). Tymczasem:

*[...] przykład największej miłości dał Jezus Chrystus. Nie jest On więc dla Narodu, dla obywateli, dla rodzin, szkodnikiem – jest nauczycielem. Nauczycielem miłości Boga i ludzi, Nauczycielem ducha ofiary, poświęcenia i służby. Taka właśnie religia i Kościół sprawujący takie posłannictwo, nie jest szkodnikiem i zasługuje na zaufanie. Oczekujemy więc, aby to zaufanie wzrosło w naszej Ojczyźnie*¹¹⁸.

To właśnie zjawisko ateizmu jest drugim najczęściej wymienianym grzechem przeciwko wierności Bogu w nauczaniu Prymasa. „Nie wierzcie w to, że niewiara, ateizm, laicyzacja, niosą postęp światu! Przeciwnie, prowadzą one do upadku i zaniżenia stosunków między ludźmi”¹¹⁹. Stąd wniosek natury społecznej:

*Dlatego też takie państwa, które pod pozorem przebudowy ustroju, zakładają cały program wyniszczenia Boga w sercach obywateli, są potwornością i wielkim nieporozumieniem*¹²⁰.

W liście wielkopostnym do duchowieństwa i wiernych z 1968 roku możemy przeczytać słowa przypominające o liście pasterskim biskupów polskich adresowanym do wiernych z okazji „Roku Wiary” ogłoszonego przez ojca świętego Pawła VI. Prymas ostrzega przed narzuconą ateizacją, bezbożnictwem i laicyzacją, a więc przed odzieraniem z wielu wartości ludzkich (por. Jud 4,15; Ha 1,13), także wobec sprawiedliwych (por. Rdz

116 VS nr 26.

117 KKK nr 2124.

118 S. Wyszyński, *Wizyta arcybiskupa Poggi w Polsce*, dz. cyt., s. 160.

119 Tenże, *Na uczczenie Matki Afrykańczyków*, dz. cyt., s. 60.

120 Tenże, *Królu cichy... Tobie*, Konferencja na zakończenie rekolekcji urzędników, Warszawa, kościół Świętej Anny, 11.04.1965, w: *DZ*, t. 14, styczeń-maj 1965, Warszawa 2016, s. 338.

18,23.25). Tymczasem wiara „obejmuje i wydoskonala przyjęcie i zachowywanie Bożych przykazań”¹²¹. Poprzez życie moralne wiara staje się „wyzwaniem” nie tylko wobec Boga, ale także przed ludźmi: staje się świadectwem (por. 1 J 1,5-6; 2,3-6)¹²².

Kardynał prymas zauważa: „Chociaż wiara duchowego trzonu Narodu jest zdrowa, to jednak wielu z nas ulega pokusom i schodzi na bezdroża bezbożnictwa i niewiary” – człowiek zostaje obdarty z nadziei i pozostawiony „na dnie smutnej rozpacz”, nic nie otrzymując w zamian „za zrabowany skarb wiary”¹²³. To przecież przyłgnięcie do Boga, objawiającego się, na które człowiek odpowiada z wewnętrzną pomocą Ducha Świętego¹²⁴. „Bo cóż może dać ateizm i niewiara? – pyta dalej prymas – poza wyrwaniem nam kośćca duchowego z organizmu”¹²⁵. Jednocześnie kardynał ze smutkiem wskazywał, że w życiu publicznym:

*Na progu sumień polskiej młodzieży położyli się płatni agenci bezbożnictwa i ateizmu, walczący z Bogiem za uposażenia. To jest niebezpieczeństwo, wykorzystywania swej pozycji społecznej czy politycznej do narzucania dziatwie i młodzieży katolickiej przymusowej niewiary, laicyzacji, indyferentyzmu*¹²⁶.

Prymas Polski w duchu zaufania Opatrzności Bożej wskazywał:

*Gdy kusiciel nam mówi: „Trzeba wychować dzieci i młodzież w postępie, a więc bez religii, po laicku, czyli po świecku, w ateizmie, czy w bezbożnictwie”, gdy mówią nam: „Trzeba przygotowywać młodzież do rodziny socjalistycznej”, to znaczy rodziny bez religii – i wtedy odpowiadamy spokojnie jak Piotr: „Trzeba bardziej słuchać Boga niż ludzi”*¹²⁷.

Kardynał był świadomy dramatycznych skutków ówczesnej edukacji:

121 VS nr 89.

122 Por. EG nr 264.

123 S. Wyszyński, *Zaproszenie do walki o życie w łasce Bożej*, Gniezno, 2.01.1959, w: LPPP, s. 330.

124 Por. KKK nr 176, 179, 180.

125 S. Wyszyński, *Zaproszenie do walki o życie w łasce Bożej*, dz. cyt., s. 330.

126 Tenże, *List wielkopostny do duchowieństwa i wiernych. O zagrożeniu moralności Narodu*, dz. cyt., s. 577.

127 Tenże, *Wieczny nakaz: trzeba raczej Boga słuchać niż ludzi*. Uroczystość 25-lecia parafii księży zmartwychwstańców, Warszawa, kościół Świętego Kazimierza, 5.04.1975, w: KPA, Warszawa, t. 50, s. 12.

*Ze szkoły socjalistycznej wychodzą ludzie, którym odebrano cześć dla Boga i Kościoła, własnego Państwa i narodu, a wychowano ich w duchu międzynarodowek, klasowości, ateizmu, nienawiści*¹²⁸.

Zatem jego zdaniem: „Monopol szkolny w ręku państwa jest niesłuszny i niesprawiedliwy”¹²⁹.

Młodzież oderwana od wiary w Boga, od jedności z Kościołem i Chrystusem – „wbrew głosowi wszystkich cywilizowanych narodów”, staje się dla prymasa „hańbą naszych czasów”¹³⁰. Potwierdziło się, że „ateizm i ateizacja – to jest straszne nieszczęście Rodziny ludzkiej”¹³¹. Prymas dodawał:

*Oczywiście, w wolnej Ojczyźnie mogą istnieć różne stowarzyszenia, nawet i takie, które zajmują się smutnym zajęciem, jakim jest wyrwanie wiary z serc dzieci i młodzieży. Jest to smutne i niechwalebne zajęcie – szkodliwe dla Narodu i Ojczyzny, a w dalszej perspektywie nawet dla państwa*¹³².

Prymas z ubolewaniem stwierdzał:

*Niestety, w tej chwili w Ojczyźnie naszej układane są i realizowane ateistyczne programy dla naszych dzieci, w przedszkolach, szkołach państwowych, liceach i w szkołach zawodowych. Nawet tam, gdzie ludzie powołani są, by nauczyć się obrony Ojczyzny, wykorzystuje się niezbędną dyscyplinę w tym celu, aby szerzyć bezbożnictwo i ateizm. [...] Top jest niegodziwość i potworność, której współczesny człowiek cywilizowany absolutnie zrozumieć nie może*¹³³.

Ksiądz kardynał uważał, że ateizacja programowa doprowadza „do absurdu, stwarza odczucie gwałtu społecznego i osobowego”¹³⁴.

Tymczasem dzięki łączności narodu z wartościami chrześcijańskimi:

128 Tenże, *Socjalistyczna czy katolicka oświata robotnicza?*, „Tygodnik Polski” 1939, nr 20, s. 234.

129 Tenże, *Rodzina a Kościół i Państwo w wychowaniu*, „Ład Boży” 1946, nr 33, s. 3.

130 Tenże, *List wielkopostny do duchowieństwa i wiernych. O zagrożeniu moralności Narodu*, dz. cyt., s. 572.

131 Tenże, *Na uczczenie Matki Afrykańczyków*, dz. cyt., s. 60.

132 Tenże, *Tylko wiara prowadzi naród do pokoju społecznego*, dz. cyt., s. 151.

133 Tenże, *Król cichy... Tobie*, dz. cyt., s. 338.

134 Tenże, *List wielkopostny do duchowieństwa i wiernych. O zagrożeniu moralności Narodu*, dz. cyt., s. 573.

[...] w naszym codziennym, doczesnym życiu, stajemy się przedziwnie wrażliwi na wszystkie sprawy ludzkie. Naród nasz odznacza się szczególnie szlachetną wrażliwością na sprawy ludzi i delikatnością, którą wypracował w sobie przez wieki¹³⁵.

Upragniona „wolność zatem nie tylko towarzyszy wierze – jest jej nieodzownym warunkiem. Więcej, to właśnie wiara pozwala każdemu jak najlepiej wyrazić swoją wolność¹³⁶”.

7. Poczucie wolności

W swoim nauczaniu prymas Polski podkreśla, że młodzież musi przezwyciężyć „ataki bezdusznej laicyzacji”, która zawsze prowadzi do apatii i bezwoli.

Młodzież musi przezwyciężyć pokusy środowiska, niekiedy rozpijaczonego i rozwiązłego, musi być odporna wobec nacisku bezideowych ekranów filmowych i telewizyjnych, z których często sęczy się niewiara [...]¹³⁷.

Alkoholizm w rodzinie prowadzi do „lęku zatrwożonych dzieci i kobiet¹³⁸”. „Bo jeśli naród jest w walce o najszlachetniejsze ideały, musi być trzeźwy¹³⁹”.

Ateizacja młodego pokolenia jest łatwiejszym zadaniem od ateizacji osób dorosłych. Młody człowiek, po pierwsze, jest bardziej podatny na wpajane mu treści, tym samym łatwiej je przyjmuje, po drugie, lubi czuć się wolny. Zapomina, że źródłem wolności jest transcendentna godność osoby, czyli bycie obrazem Boga (por. Rdz 1,26-27)¹⁴⁰. Pełnię wolności osoba uzyskuje dzięki wyzwoleniu dokonanemu przez Chrystusa¹⁴¹. Religia dla młodego

135 Tenże, *Moc Boża w polityce światowej*, Warszawa, kościół Zbawiciela, 13.02.1966, w: DZ, t. 16, dz. cyt., s. 207.

136 Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio* (dalej FR), Città del Vaticano 1998, nr 13.

137 Z. Struzik, *Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski – Nauczanie o małżeństwie i rodzinie, antologia tekstów 1925-1981*, Warszawa 2012, s. 595.

138 S. Wyszyński, *Ratujmy życie w rodzinie*. Słowo Prymasa Polski na XXXIV Tydzień Miłosierdzia, Warszawa, 26.07.1978, w: KPA, Częstochowa, t. 60, s. 264.

139 Tenże, *Przemówienie do kobiet polskich na Jasnej Górze*, Jasna Góra, 15.09.1957, w: DZ, t. 3, 1956-1957, Warszawa 1999, s. 429.

140 Por. AL nr 10, 63; FR nr 80; ChL nr 5; G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986, s. 120-123; X. Léon-Dufour, *Człowiek*, w: *Słownik Teologii Biblijnej*, red. tenże, Poznań 1994, s. 121-123.

141 Por. VS nr 86.

katolika jawi się często jako coś, co ogranicza jego działanie, narzuca mu sposób działania i życia, zaś ateizm jest dla niego zjawiskiem wolności, działania bez ograniczeń. Tymczasem:

*religia Chrystusowa odmienia umysły, wole i serca: ale tak odmienieni ludzie są podatnym czynnikiem do wszystkiego, co służy dobru wspólnemu*¹⁴².

Wolność nie jest jedynie wartością dla osoby, ale jej istotną właściwością i nieusuwalnym atrybutem, świadczącym o jej podmiotowości: „tkwi we wnętrzu człowieka, należy do natury osoby ludzkiej i jest jej znakiem rozpoznawczym”¹⁴³. Źródłem wolności jest transcendentna godność osoby, czyli bycie obrazem Boga¹⁴⁴. Pełnię wolności osoba uzyskuje dzięki wyzwoleniu dokonanemu przez Chrystusa¹⁴⁵.

To właśnie to błędne poczucie wolności, braku ograniczeń, stało się źródłem zachęty dla komunistycznych dygnitarzy wprowadzającym ateizm i lacyzację. Wolność człowieka nie jest nieograniczona:

*[...] musi się zatrzymać przed „drzewem poznania dobra i zła”, została bowiem powołana, aby przyjąć prawo moralne, które Bóg daje człowiekowi. [...] „Jeden tylko Dobry” wie bowiem doskonale, co jest dobre dla człowieka i dlatego z miłości doń dobro to mu nakazuje w przykazaniach*¹⁴⁶.

Wolność jawi się dwuaspektowo: negatywnie jako „wolność od” (przymusów, zła; suwerenność, niezależność) i pozytywnie jako „wolność do” (dobrego działania).

Tymczasem ideolodzy starali się wzbudzić w społeczeństwie, a zwłaszcza w młodych ludziach, poczucie bycia postępowymi. Ta postępowość miła się objawić właśnie przez życie z dala od Pana Boga. Dowodem istnienia takiego zjawiska są słowa prymasa „wszystko ma być ateistyczne,

142 S. Wszyński, *W świątłach Tysiąclecia Chrześcijaństwa Polski*, 1.06.1958, w: DZ, t. 4, 1958, Warszawa 2002, s. 149.

143 Jan Paweł II, *Chcesz służyć sprawie pokoju – szanuj wolność*. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1981, w: *Orędzi Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 1998, nr 5.

144 Por. FR nr 80; ChL nr 5.

145 VS nr 86.

146 Tamże nr 35; por. DV nr 36.

czyli bezbożnicze, wszystko ma być laickie – jeżeli chce być postępowe¹⁴⁷. Występowaniu właśnie takiego zjawiska prymas bardzo się sprzeciwił. Tymczasem:

[...] postęp Ewangelii w świecie oznacza postęp wolności i miłości społecznej. Niszczenie Ewangelii i jej ducha, zamyka usta ludziom głoszącym prawdy Boże, prowadzi do uwstecznienia społecznego i kulturalnego¹⁴⁸.

Zresztą „Sobór, jako zadanie dla każdego chrześcijanina, wysunął obronę godności człowieka i jego wolności osobistej¹⁴⁹. Jednak „wolność zawiera w sobie kryterium prawdy, dyscyplinę prawdy. Bez tego nie jest prawdziwą wolnością¹⁵⁰.”

Kardynał Wyszyński doskonale zdaje sobie sprawę, że nawet największe i najbardziej silne próby wpajania polskiemu społeczeństwu ateizmu nie przyniosą za dużych owoców, bowiem „w Polsce nie ma wielu takich ludzi, którzy by naprawdę nie wierzyli. Natomiast jest dużo urzędników «od ateizmu», którzy biorą pieniądze za to, żeby szerzyć niewiarę¹⁵¹. To właśnie ta chęć wzbogacenia jest szczególnie atrakcyjna dla młodych osób. Kościół wobec „pożeraczy Boga” nie może pozostać obojętny, ale nie może „z nich żartować, odpychać od siebie, oburzać epitetami” ponieważ oni i tak są ofiarami ślepej doktryny¹⁵².

Prymas Polski wskazywał, że:

[...] każda instytucja polityczna, każda partia nie zdoła nic zrobić, pozostanie martwą biurokratyczną instytucją, jeżeli nie uszanuje człowieka, jego osobowości i praw, jeśli nie stanie na straży zadań i praw narodu, będącego przekazicielem i twórcą wielowiekowej kultury. Jest to tak doniosłe, oczywiste i proste, że aż dziw, iż można myśleć niekiedy inaczej¹⁵³.

147 S. Wyszyński, *Oświęcim uczy: ponad wszystko większa jest miłość*. 75-lecie pracy salezjanów w Polsce, Oświęcim, 5.05.1974, w: KPA, Warszawa, t. 46, s. 51.

148 S. Wyszyński, *Na uczczenie Matki Afrykańczyków*, dz. cyt., s. 60.

149 Tenże, *W mieście świętych*, dz. cyt., s. 245.

150 Jan Paweł II, List do młodych *Parati semper*, Città del Vaticano 1985, nr 13.

151 S. Wyszyński, *Przestrogi dla Polaków*, dz. cyt., s. 187.

152 Tenże, *Do księży prefektów, profesorów i nauczycieli religii w Archidiecezji*, Gniezno, 8.09.1949, w: LPPP, s. 130.

153 Tenże, *Pielgrzymka biskupów polskich na Rok Święty do Rzymu w X-lecie zakończenia Soboru Watykańskiego II*. Przemówienie wigilijne do kapłanów stolicy, Warszawa, 24.12.1975, w: KPA, Warszawa, t. 52, s. 305.

Bez kultury narodowej nie ma ani wolności, ani poczucia bezpieczeństwa, którą w wybitny sposób wzmacnia wolność religijna. Wolność religijna jest znakiem bezpieczeństwa i pokoju domowego¹⁵⁴.

Spoglądając szczególnie ku przyszłości, kard. Wyszyński wskazywał:

Młodzież polska, wobec sytuacji, w jakiej jest Naród, musi być mężna i ofiarna! Nie może być bibułą, nie może być bez wyrazu i bez oblicza. Ona to wie! Widzieliśmy jak w 1968 roku na brukach Warszawy, przed kościołem św. Krzyża, młodzież upomniwała się o prawa do wolności: wolności myślenia, sądów i studiów, wolności wyznawania Boga i miłowania Ojczyzny. Młodzież umiała o to walczyć. Byliśmy tego świadkami¹⁵⁵.

Zaczyna się powoli rozumieć wolność człowieka, która jest najwyższym prawem rozumnej istoty ludzkiej. Dochodzi się do przekonania, że wolność tę należy raczej rozszerzać, aniżeli zacieśniać i zawężać¹⁵⁶.

Przyznając szczególne nadzieje młodzieży akademickiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, prymas Polski zwracał uwagę:

Widzimy w was przedstawicieli młodzieży polskiej mających w niedalekiej przyszłości powiększyć szeregi inteligencji katolickiej. Do zadań czekających was w społeczeństwie przygotowujcie się na uczelni katolickiej. To daje wam szczególną okazję do kształtowania swojej formacji intelektualnej i moralnej w inspiracji chrześcijańskiej¹⁵⁷.

154 Tenże, *600-lecie diecezji przemyskiej*, Przemysł, 13.06.1976, w: KPA, Warszawa, t. 54, s. 153.

155 Tenże, *Przyszliście do ojczyzny swojej...* Do młodzieży polskiej z Londynu, Warszawa, kaplica na Miodowej, 8.01.1971, w: KPA, Częstochowa, t. 36, s. 44.

156 Tenże, *Będziesz miłował...* Kongres Maryjny Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Wągrowiec, 2.09.1962, w: DZ, t. 9, sierpień-grudzień 1962, Warszawa 2011, s. 118. Por. tenże, *Konstytucja pastoralna o obecności Kościoła w świecie współczesnym*, dz. cyt., s. 387-389.

157 Tenże, *Biskupi polscy do młodzieży Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Jasna Góra, 8.09.1976, w: KPA, Warszawa, t. 55, s. 238.

Jak zauważa Jan Paweł II:

[...] trzeba także, ażeby młodzi rozpoznali Kościół, ażeby dostrzegli w nim Chrystusa, który idzie poprzez wieki z każdym pokoleniem, z każdym człowiekiem, idzie jako Przyjaciel¹⁵⁸.

8. Dojrzewanie wiary

Dramatycznym wskazaniem prymasa Polski odnośnie do nauczania szkolnego było stwierdzenie:

Podejmuje się wysiłki, aby wydrzeć wiarę malutkim dzieciom, ateizując je już w przedszkolach i tworząc klasy zerowe, aby zanim dziecko zetknie się z katechetą i księdzem, było przygotowane do dalszej ateizacji. Często utrudnia się katechizację w szkołach podstawowych i licealnych, układając tak zajęcia szkolne, aby nie było czasu na religię. Programy nauczania i wychowania w szkołach – nie mówić już o środkach masowego przekazu – są tak pomyślane, aby nie przekazywały działwie i młodzieży tego, co jest chrześcijańskie w naszej kulturze narodowej¹⁵⁹.

Ogromną rolę w walce z szerzeniem ateizmu i laicyzacji wśród młodego pokolenia prymas upatrywał w samej młodzieży. Taką postawę wskazywał, mówiąc:

Snując te myśli, ogarniamy sercem i Ciebie, Droga Młodzieży. Nie chcemy, byś tylko wyczekiwała pomocy, ale byś czynnie włączyła się w dzieło niesienia pomocy drugiemu człowiekowi. Rodzice, rodzeństwo, koleżanki i koledzy, otoczenie, zwłaszcza starsi, oczekują również od Ciebie serca¹⁶⁰.

Międypokoleniowa wymiana służby serca jest niezbędną rzeczywistością i ukazuje piękno życia narodu w ukochanej Ojczyźnie. Zdaniem prymasa w dziele wiary:

158 Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, dz. cyt., s. 19.

159 S. Wyszyński, *List Prymasa do polskich rodzin przygotowujących się na nawiedzenie kopii obrazu Matki Bożej Jasnohorskiej*, dz. cyt., s. 228.

160 Tenże, *Głos Prymasa Polski na XXVIII Tydzień Miłosierdzia*, dz. cyt., s. 116.

[...] musimy wspominać tutaj wszystkie niewiasty męzne, cierpiące i walczące, które umiały stanąć w obronie wiary i ołtarzy, w obronie kołyski i rodziny, w obronie wolności sumienia i swojej godności: one to wychowały wspaniałe pokolenia kobiet katolickich, za które jesteśmy wdzięczni Bogu, Chrystusowi i Kościołowi¹⁶¹.

Jak przypomina Jan Paweł II, „tajemnica kobiecości ujawnia się i odsłania do końca poprzez macierzyństwo”¹⁶². Ciągłe trzeba usilnie zabiegać o „zapewnienie kobiecie należnego jej miejsca w Kościele i w społeczeństwie”¹⁶³.

Widział w młodych ambasadorów i obrońców wiary. Prymas Polski nauczał:

*Ty, młoda awangardo radosnej przyszłości, zawsze wybierasz chętnie światło, prawdę, moc trwania, wołę życia. Jesteś więc naturalnym niejako sprzymierzeńcem Chrystusa – Zwycięzcy śmierci, piekła i szatana*¹⁶⁴.

To właśnie tam, gdzie na ziemię pada ziarno ateizmu, od razu powinno być ono zwalczane, aby nie pozwolić mu się rozrosnąć. Doskonałą okazją do wpajania młodemu pokoleniu ducha laicyzacji, bezbożnictwa i ateizmu jest sytuacja, kiedy młody człowiek pozostaje z dala od rodziców, domu rodzinnego czy dobrych nauczycieli i wychowawców. To właśnie letnie obozy, kolonie, kursy, wycieczki stanowią podatny grunt dla ludzi pragnących oderwać młodzież od Boga. Ale to także doskonała okazja do manifestacji swojej wiary przez samą młodzież. To właśnie do manifestacji, do męznego wyznawania wiary zachęcał prymas młodzież mówiąc: „nich młodzież katolicka zdaje egzamin ze swej dojrzałości duchowej i niech umie bronić swej wiary i Boga”¹⁶⁵.

Takie zachowanie młodzieży i całego narodu – w myśleniu prymasa – spowoduje, że szerzenie laicyzacji i ateizmu będzie wśród polskiego społeczeństwa i młodzieży przybierać postać syzyfowej pracy¹⁶⁶. Bowiem:

161 Tenże, *Początek cudów w polskiej Kanie Galilejskiej*. W dniu oddania kobiet polskich w macierzyńską niewolę Marii za Kościół, Jasna Góra, 26.08.1965, w: DZ, t. 15, czerwiec-grudzień 1965, Warszawa 2017, s. 196.

162 Jan Paweł II, *Mężczyzna i niewiastą stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, Watykan 1986, s. 73.

163 KNSK nr 146.

164 S. Wyszyński, *Odezwa do studentów – pielgrzymów na Jasną Górę*, dz. cyt., s. 196.

165 Tenże, *Do księży prefektów, profesorów i nauczycieli religii w Archidiecezji*, dz. cyt., s. 131.

166 Tenże, *Do nauczycieli, inżynierów, architektów i techników podczas „opłatka”*, dz. cyt., s. 476-478.

*[...] lepiej zająć się wyrąbywaniem węgla w kopalni, aniżeli wyrąbywaniem Boga z duszy Narodu! Bo tak zwana laicyzacja Narodu wierzącego podobna jest do odzierania drzew z kory, do zrywania z nich pąków i kwiatów, aby nie dopuścić do wzrostu i owocowania*¹⁶⁷.

Prymas był świadomy, że „zagadnienie kształtowania i wychowania młodzieży w Polsce – wszystkiej młodzieży, a więc i katolickiej – przesunięte jest przez czynniki polityczne na bazę polityczną”¹⁶⁸.

Prymas Polski podtrzymywał nadzieję na przyszłość i jednocześnie wskazywał na nadprzyrodzone wartości wiary i nadprzyrodzony ostateczny cel działania Kościoła, mówił:

*Ale gdy nie możemy korzystać z wielu naszych praw, bronimy tego i rozwijamy to, umacniamy to, co jest istotne – życie nadprzyrodzone narodu, i przepowiadanie Ewangelii wszelkiemu stworzeniu w Ojczyźnie. A resztę spokojnie zostawiamy Dobremu Ojcu narodu, pełni ufności i spokoju*¹⁶⁹.

Paweł VI napisał:

*Nakaz głoszenia Ewangelii wszystkim ludziom jest pierwszorzędnym i naturalnym posłannictwem Kościoła. [...] Kościół jest dla ewangelizacji, czyli po to, aby głosił i nauczał Słowa Bożego*¹⁷⁰.

Kardynał Wyszyński przypominał:

*Człowiek silny w wierze wie, że jest zobowiązany do nadziei wbrew wszelkiej nadziei [...] i jest zobowiązany do miłości, którą przewyciężać ma wszelką nienawiść, wrogość i wszelkie zło. Miłość ma zniweczyć w nas instynkt walki, odzwyczajając od obyczajów wilków, uczyć braterstwa we współżyciu i współpracy z ludźmi*¹⁷¹.

167 Tamże, s. 477.

168 S. Wyszyński, „*Ite et docete!*” Środowisko naszej pracy katechetycznej. Do kapłanów archidiecezji warszawskiej na kursie katechetycznym, Warszawa, 30.08.1963, w: DZ, t. 11, dz. cyt., s. 115.

169 Tenże, *Do Polonii włoskiej*, Rzym, 17.05.1963, w: DZ, t. 10, styczeń-czerwiec 1963, Warszawa 2012, s. 432.

170 Paweł VI, Adhortacja apostolska *Ewangelii nuntiandi*, Città del Vaticano 195, nr 14.

171 S. Wyszyński, *Tylko wiara prowadzi naród do pokoju społecznego*, dz. cyt., s. 151.

Jan Paweł II powie, że „Kościół przemienia dziejową sytuację nienawiści i przemocy w cywilizację miłości”¹⁷². Zdaniem prymasa Polski „całe nasze życie ma być wypełnione duchem miłości Bożej. Wtedy dopiero nastąpi prawdziwa odnowa oblicza ziemi”¹⁷³. Przecież „miłość jest jedyną pewną siłą, jedynym źródłem życia, jedyną gwarancją prawidłowego i sprawiedliwego współżycia społecznego”¹⁷⁴ – przypomina Jan Paweł II.

Prymas Wyszyński ufał człowiekowi, ufał i liczył na siły moralne narodu, odwoływał się do sumienia i dobrej woli, mówił:

*Idzie teraz tylko o to, aby wola człowieka dążyła do dobrego, aby jej zasadniczym działaniem – jak to wynika z natury osobowości ludzkiej – była dobra wola, abyśmy wszyscy mieli dobrą wolę wobec Boga i ludzi*¹⁷⁵.

Posłuszeństwo prawdzie jest gwarancją wolności wolnej woli. Bez oparcia się na prawdzie wola nie jest do końca wolna¹⁷⁶.

Zakończenie

Z natury człowieka wynika, że wręcz od początku swego świadomego życia niesie on w sobie potrzebę odniesień do Boga.

*Dzięki łasce wiary uprzedzającej i współdziałającej nawiązuje się owa nadprzyrodzona międzypersonalna „komunia”, poprzez którą kształtuje się sam żywy zrab wiary: człowiek wierzy Bogu, uczestniczy w Jego „życiu wiecznym”; „poznaje Ojca i Tego, który Go posłał, Jezusa Chrystusa” (por. J 17,3) i poprzez miłość zawiązuje z Nim związek przyjaźni” (por. J 14,23; 15,15)*¹⁷⁷.

172 RP nr 4.

173 S. Wyszyński, *Prawdziwe drogi Boże*, 200 rocznica koronacji Matki Bożej, Miedniewice, 14.05.1967, w: KPA, Warszawa, t. 26, s. 274.

174 Jan Paweł II, Encyklika *Dives in misericordia*, Città del Vaticano 1980, nr 14.

175 S. Wyszyński, *Będziesz miłował...*, Kongres Maryjny Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Wągrowiec, 2.09.1962, w: DZ, t. 9, sierpień-grudzień 1962, Warszawa 2011, s. 121.

176 Por. VS nr 75.

177 Tenże, *Wiara odpowiedzią na samoobjawienie się Boga, kształtującą się pod wpływem nadprzyrodzonej łaski*, w: Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II, *Bóg Ojciec*, Kraków – Ząbki 1999, nr 3. Por. ChV nr 153; AL nr 27; KNSK nr 13, 29, 70, 122.

Doskonale wyraził to prymas w słowach, które stanowią próbę podsumowania odrzucenia Boga z ludzkiego życia: „Męczą się jedni Polacy, odrzucając Boga... I radują się inni Polacy, pełnym sercem nosząc Boga na ciałach swoich...”¹⁷⁸.

Ludzkie życie zgodne z Dekalogiem nie należy do łatwych zadań, niejednokrotnie człowiek musi pokonywać różne pokusy, które niesie mu laicki świat (por. Wj 20,1-17; Pwt 5,6-21). Życie w wierności pierwszemu przykazaniu Dekalogu w czasach prymasa Wyszyńskiego napotykało przeciwności, z czego doskonale zdaje sobie sprawę kardynał, wypowiadając słowa:

[...] jakże trudno być dziś wiernym Bogu i Kościołowi. Ileż męstwa, bohaterstwa niemal męczeństwa trzeba okazać i podjąć, by nie wypaść z łodzi Piotrowej miotanej dziś bałwanami wzburzonego morza przemian dziejowych¹⁷⁹.

Dalej w tym samym zaproszeniu z okazji Roku Świętego prymas napisał:

Tym dobitniej słowem i czynem mamy głosić: „Wierzę w Boga”; „My chcemy Boga”; „Króluj nam Chryste zawsze i wszędzie”; „Chrystus zwycięża, Chrystus króluje, Chrystus rozkazuje”¹⁸⁰.

Bibliografia

- Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, Città del Vaticano 2009.
 Benedykt XVI, Encyklika *Deus Caritas est*, Città del Vaticano 2005.
 Cortis E.M., *Image of God*, w: *The Anchor Bible Dictionary*, t. 3, New York 1992.
 Colzani G., *Antropologia teologica. Uomo: paradosso e mistero*, Bologna 1997.
 Franciszek, Adhortacja apostolska *Amoris laetitia*, Città del Vaticano 2016.
 Franciszek, Adhortacja apostolska *Christus vivit*, Città del Vaticano 2019.
 Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Città del Vaticano 2013.
 Franciszek, Adhortacja apostolska *Gaudete et exsultate*, Città del Vaticano 2018.
 Franciszek, Encyklika *Caritas in veritate*, Città del Vaticano 2009.

178 S. Wyszyński, *Przestrogi dla Polaków*, dz. cyt., s. 188; Franciszek, Adhortacja apostolska *Gaudete et exsultate*, Città del Vaticano 2018, nr 170.

179 S. Wyszyński, *Zaproszenie do Łask Jubileuszowych Roku Świętego*, Gniezno – Warszawa, 25.03.1950, w: LPPP, s. 155. Por. Jan Paweł II, *Dziesięcioro przykazań prawem miłości i wolności człowieka*. Homilia podczas liturgii słowa w klasztorze św. Katarzyny na górze Synaj, 26.02.2000, „L'Osservatore Romano” 2000, nr 4, s. 17-19.

180 S. Wyszyński, *Zaproszenie do Łask Jubileuszowych Roku Świętego*, dz. cyt., s. 155.

- Franciszek, Encyklika *Ladato si*, Città del Vaticano 2015.
- Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti*, Città del Vaticano 2021.
- Franciszek, Encyklika *Lumen fidei*, Città del Vaticano 2013.
- Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris*, Città del Vaticano 1963.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici*, Città del Vaticano 1988.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio*, Città del Vaticano 1981.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis*, Città del Vaticano 1992.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia*, Città del Vaticano 1984.
- Jan Paweł II, *Chcesz służyć sprawie pokoju – szanuj wolność*. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1981, w: *Oręddzi Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 1998.
- Jan Paweł II, *Dziesięcioro przykazań prawem miłości i wolności człowieka*. Homilia podczas liturgii słowa w klasztorze św. Katarzyny na górze Synaj, 26.02.2000, „L'Osservatore Romano” 2000, nr 4.
- Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, Città del Vaticano 1991
- Jan Paweł II, Encyklika *Dives in misericordia*, Città del Vaticano 1980.
- Jan Paweł II, Encyklika *Dominum et Vivificantem*, Città del Vaticano 1986.
- Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vita*, Città del Vaticano 1999.
- Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio*, Città del Vaticano 1998.
- Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, Città del Vaticano 1981.
- Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor*, Città del Vaticano 1993.
- Jan Paweł II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, Città del Vaticano 1987.
- Jan Paweł II, *Jako apostołowie nowej ewangelizacji budujcie cywilizację miłości*. Przemówienie na otwarcie Światowych Dni Młodzieży w Buenos Aires. „L'Osservatore Romano” 1987, nr 6.
- Jan Paweł II, List apostolski *Dominicae cenae*, Città del Vaticano 1980.
- Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte*, Città del Vaticano 2001.
- Jan Paweł II, *List do młodych Parati semper*, Città del Vaticano 1985.
- Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich*. *Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, Watykan 1986.
- Jan Paweł II, *Pokój rodzi się z serca nowego*. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1984, Città del Vaticano 1983.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002.
- Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1995.
- Jan Paweł II, *Wiara odpowiedzią na samoobjawienie się Boga, kształtującą się pod wpływem nadprzyrodzonej łaski*, w: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II, Bóg Ojciec*, Kraków-Ząbki 1999.
- Jan Paweł II, *Wspominając św. Jadwigę z Trzebnicy, zapraszam do pojednania między narodami*. Homilia do pielgrzymów z Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Częstochowa, 6.06.1979, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymo do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Kraków 1997.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu „Libertatis conscientia”*, Città del Vaticano 1986.

- Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywana „Donum vitae”*, Città del Vaticano 1987.
- Légasse S., *L'Epistola ai Romani*, Brescia 2004.
- Légasse S., *L'Évangile de Marc*, t. 2, Paris 1997.
- Léon-Dufour X., *Człowiek*, w: *Słownik Teologii Biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, Poznań 1994.
- Moioli G., *Preghiera*, w: *Novo dizionario di teologia morale*, red. F. Compagnoni, G. Piana, S. Privitera, Brescia 2002.
- Musiał F., *Człowiek na wymiar*, w: W. Bernecki, H. Głębocki, M. Korcuć, J. Szarek, Z. Zblewski, *Komunizm w Polsce. Zdrada, zbrodnia, zakłamanie, zniewolenie*, Kraków b.r.w.
- Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła*, Kielce 2005.
- Paweł VI, Adhortacja apostołska *Evangelii nuntiandi*, Città del Vaticano 1995.
- Paweł VI, Encyklika *Populorum progressio*, Città del Vaticano 1963.
- Penna R., *Lapostolo Paolo. Studi di esegesi e teologia*, Cinisello Balsamo 1991.
- Pius XI, Encyklika *Quadragesimo anno*, Città del Vaticano 1931.
- Rad G. von, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986.
- Romaniuk M.P., *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, Warszawa 2001.
- Roszkowski W., *Nowy system gospodarczy*, w: *PRL od lipca 44 do grudnia 70*, red. E. Lewczuk, Warszawa 2010.
- Schlier H., *La Lettera ai Romani*, Brescia 1982.
- Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty i deklaracje*, Poznań 2002.
- Struzik Z., *Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski – Nauczanie o małżeństwie i rodzinie, antologia tekstów 1925-1981*, Warszawa 2012.
- Tremblay R., *Voi, luce del mondo... La vita morale dei Cristiani: Dio fra gli uomini*, Bologna 2003.
- Wojtyła K., *Elementarzyk etyczny*, Lublin 1983.
- Wojtyła K., *Znak, któremu sprzeciwić się będą*, Poznań-Warszawa 1976.
- Wyszyński S., *600-lecie diecezji przemyskiej*, Przemysł, katedra, 13.06.1976, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 54, s. 151-153.
- Wyszyński S., *Aktualne problemy duszpasterskie w świetle prac Soboru*, Przemówienie podczas konferencji księży dziekanów, Warszawa, 13.03.1964, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 16.
- Wyszyński S., *Aktualność Ślubów Jasnogórskich Narodu*, Jasna Góra, 3.05.1977, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia Autoryzowane*, Częstochowa, t. 57.

- Wyszyński S., *Będziesz miłował... Kongres Maryjny Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Wągrowiec, 2.09.1962*, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 9, sierpień-grudzień 1962, Warszawa 2011.
- Wyszyński S., *Biskupi polscy do młodzieży Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Jasna Góra, 8.09.1976*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 55.
- Wyszyński S., *Co Sobór daje światu współczesnemu?*, Wołomin, 26.02.1966, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 22.
- Wyszyński S., *Człowiek – istota nieznaną? „Ład Boży” 1945*, nr 2.
- Wyszyński S., *Do księży prefektów, profesorów i nauczycieli religii w Archidiecezji, Gniezno, 8.09.1949*, w: S. Wyszyński, *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946-1974*, Paris 1975.
- Wyszyński S., *Do nauczycieli, inżynierów, architektów i techników podczas „opłatka”, Warszawa, Miodowa, 29.12.1972*, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 41.
- Wyszyński S., *Do Polonii włoskiej, Rzym, kościół Świętego Stanisława Męczennika, 17.05.1963*, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 10, styczeń-czerwiec 1963, Warszawa 2012.
- Wyszyński S., *Do wyższych przełożonych zakonów męskich*, Warszawa, Karolkowa, 15.05.1973, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 43.
- Wyszyński S., *Głos Prymasa Polski na XXXVIII Tydzień Miłosierdzia*, Gniezno, 15.08.1972, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 41.
- Wyszyński S., *«Ite et docete!» Środowisko naszej pracy katechetycznej. Do kapłanów archidiecezji warszawskiej na kursie katechetycznym. Warszawa, Seminarium Metropolitalne, 30.08.1963*, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 11, lipiec-grudzień 1963, Warszawa 2012.
- Wyszyński S., *Jakiego wychowania pragniemy dla młodej Polski?*, Bydgoszcz, kościół na Bielawkach, 11.06.1972, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 40.
- Wyszyński S., *Konstytucja pastoralna o obecności Kościoła w świecie współczesnym*, Warszawa, bazylika archikatedralna świętego Jana, 20.03.1966, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 16, Warszawa 2016.
- Wyszyński S., *Kościół obecny w świecie współczesnym. Kazanie do wiernych o Soborze Watykańskim II*, Warszawa, kościół Świętego Wojciecha, 6.01.1966, w: *Dzieła zebrane*, t. 16, styczeń – kwiecień 1966, Warszawa 2016.
- Wyszyński S., *Królu cichy... Tobie*, Konferencja na zakończenie rekolekcji urzędników, Warszawa, kościół Świętej Anny, 11.04.1965, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 14, styczeń-maj 1965, Warszawa 2016.
- Wyszyński S., *List do dzieci na Boże Narodzenie*, Warszawa, grudzień 1949, w: S. Wyszyński, *Listy Pasterskie Prymasa Polski 1946-1974*, Paris 1975.

- Wyszyński S., *List pasterski na Uroczystość Świętego Stanisława Kostki, patrona młodzieży polskiej*, Inowrocław, 9.10.1949, w: S. Wyszyński, *Listy Pasterskie Prymasa Polski 1946-1974*, Paris 1975.
- Wyszyński S., *List Prymasa do polskich rodzin przygotowujących się na nawiedzenie kopii Matki Bożej Jasnogórskiej*, Gniezno, 15.08.1978, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 60.
- Wyszyński S., *List wielkopostny do duchowieństwa i wiernych o zagrożeniach moralności Narodu*, Gniezno-Warszawa, 2.02.1968, w: *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946-1974*, Paris 1975.
- Wyszyński S., „*Lumen gentium*” w *dłoniach Kościoła*. Uroczystość Matki Bożej Gromnicznej, Gniezno, bazylika archikatedralna, 2.02.1980, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 64.
- Wyszyński S., *Milenijne gody w Wiślicy*. Koronacja „Madonny Łokietkowej” podczas „Te Deum” Tysiąclecia Diecezji Kieleckiej, Wiślica, 17.07.1966, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t.17, maj-sierpień 1966, Warszawa 2016.
- Wyszyński S., *Miłość na co dzień*, Warszawa 2001.
- Wyszyński S., *Moce Boże w polityce światowej*, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 16, styczeń – kwiecień, 1966, Warszawa 2016.
- Wyszyński S., *Na Dzień Wstrzemięźliwości i ofiary*, „Słowo Kujawskie” 1925, nr 26.
- Wyszyński S., *Na uczczenie Matki Afrykańczyków*. Uroczystość ku czci błogosławionej Marii Teresy Ledóchowskiej, Tarnów, 15.05.1976, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 54.
- Wyszyński S., *Nawróćcie się do Pana, otwórzcie drzwi serc Chrystusowi*, Warszawa, 11.03.1981, w: *Listy pasterskie Prymasa Polski oraz Episkopatu 1975-1981*, Paris 1988.
- Wyszyński S., *Obowiązek i prawo ludzkiej pracy*. Dzień skupienia Instytutu Prymasowskiego, Choszczówka, 1.05.1971, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 37.
- Wyszyński S., *O cudowna przemiano...* Kazanie noworoczne, Gniezno, bazylika prymasowska, 1.01.1964, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 12, styczeń-maj 1964, Warszawa 2013.
- Wyszyński S., *Odezwa do studentów – pielgrzymów na Jasną Górę*, Warszawa, 3.05.1960, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 6, 1960, Warszawa 2007.
- Wyszyński S., *Odezwa na 950-lecie kanonizacji świętego Wojciecha*, Gniezno, 4.1949, w: *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946-1974*, Paris 1975.
- Wyszyński S., *Orędzie Prymasa Polski na Boże Narodzenie 1980*, Gniezno-Warszawa, 12.1980, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 66.
- Wyszyński S., *Oświęcim uczy: ponad wszystko większa jest miłość*. 75-lecie pracy salezjanów w Polsce, Oświęcim, 5.05.1974, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 46.
- Wyszyński S., *Pacem in terris*. Konferencja I. Warszawa, kościół akademicki Świętej Anny, 13.01.1964, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 12, styczeń-maj 1964, Warszawa 2013.

- Wyszyński S., *Pielgrzymka biskupów polskich na Rok Święty do Rzymu w X-lecie zakończenia Soboru Watykańskiego II*. Przemówienie wigilijne do kapłanów stolicy, Warszawa, 24.12.1975, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 52.
- Wyszyński S., *Początek cudów w polskiej Kanie Galilejskiej*. W dniu oddania kobiet polskich w macierzyńską niewolę Maryi za Kościół. Jasna Góra, 26.08.1965, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 15, czerwiec-grudzień 1965, Warszawa 2017.
- Wyszyński S., *Prawdziwe drogi Boże*, 200 rocznica koronacji Matki Bożej. Miedniewice, 14.05.1967, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 26.
- Wyszyński S., *Proces odnowy w Ojczyźnie już się rozpoczął...* Do kombatantów, Warszawa, dom prymasowski, 24.01.1981, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 67.
- Wyszyński S., *Przemówienie do kobiet polskich na Jasnej Górze*, Jasna Góra, 15.09.1957, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 3, 1956-1957, Warszawa 1999.
- Wyszyński S., *Przestrogi dla Polaków – myśli na każdy dzień*, Kraków 2011.
- Wyszyński S., *Przyrzekamy Ci wychować młode pokolenie w wierności Chrystusowi*, S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 2, 1953-1956, Warszawa 1995.
- Wyszyński S., *Przyszłość do ojczyzny swojej...* Do młodzieży polskiej z Londynu, Warszawa, kaplica na Miodowej, 8.01.1971, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 36.
- Wyszyński S., *Przy żłóbku dzieciństwa i wolności*. Do młodzieży akademickiej podczas „opłątka”, Warszawa, kościół Świętej Anny, 19.12.1968, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 30.
- Wyszyński S., *Ratujmy życie w rodzinie*. Słowo Prymasa Polski na XXXIV Tydzień Miłosierdzia, Warszawa, 26.07.1978, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 60.
- Wyszyński S., *Rachunek sumienia polskiej młodzieży przed świętem życia*, Popielec 1972, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 39.
- Wyszyński S., *Rodzina a Kościół i Państwo w wychowaniu*, „Ład Boży” 1946, nr 33.
- Wyszyński S., *Rodzina – Naród – Społeczeństwo*. Konferencja II, Warszawa, kościół Świętego Krzyża, 18.01.1976, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 53.
- Wyszyński S., *Socjalistyczna czy katolicka oświata robotnicza?*, „Tygodnik Polski” 1939, nr 20.
- Wyszyński S., *Tylko wiara prowadzi Naród do pokoju społecznego*. Zakończenie nawiedzenia Obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej w diecezji sandomierskiej, Skarżysko-Kamienna, 10.06.1973, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane*, Częstochowa t. 43.
- Wyszyński S., *U stóp Niewiasty obleczonej w słońce*. W uroczystość Wniebowzięcia Matki Bożej, Jasna Góra, 15.08.1974, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 47.

- Wyszyński S., *W hołdzie Pocieszycielce Ziemi Nowosądeckiej*. Koronacja cudownego obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Nowym Sączu, Zawada k. Nowego Sącza, 11.08.1963, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 11, Warszawa 2012.
- Wyszyński S., *W hołdzie Tej, która uwierzyła...* Podczas uroczystości 50-lecia Milicji Niepokalanej, Niepokalanów, 3.12.1967, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 27.
- Wyszyński S., *Wieczny nakaz: trzeba raczej Boga słuchać niż ludzi*. Uroczystość 25-lecia parafii księży zmartwychwstańców, Warszawa, kościół Świętego Kazimierza, 5.04.1975, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 50.
- Wyszyński S., *W imię miłości Ojczyzny, w obronie życia Polaków!...* Do lekarzy Stolicy, Warszawa, kościół Sióstr Wizytek, 15.03.1964, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 12, styczeń-maj 1964, Warszawa 2013.
- Wyszyński S., *Wizyta arcybiskupa Poggi w Polsce*. Podczas nabożeństwa w intencji Ojca Świętego, Gniezno, 2.03.1975, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 49.
- Wyszyński S., *W mieście świętych*. Dziękczynne „Te Deum” Tysiąclecia Chrześcijaństwa w Sandomierzu, 3.07.1966, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 17, maj-sierpień 1966, Warszawa 2016.
- Wyszyński S., *Wolność posłannictwa hierarchicznego zabezpiecza wolność sumień*. Poświęcenie seminarium diecezjalnego, Gdańsk-Oliwa, 16.04.1978, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 59.
- Wyszyński S., *Współczesne zadanie ewangelizacji*. Do wyższych przełożonych zakonów męskich, Warszawa, 11.05.1977, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 57.
- Wyszyński S., *W świątłach Tysiąclecia Chrześcijaństwa Polski*, 1.06.1958, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 4, 1958, Warszawa 2002.
- Wyszyński S., *Wzajemna służba społeczna w narodzie polskim*. Uroczystość Królowej Polski, Jasna Góra, 3.05.1978, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Częstochowa, t. 60.
- Wyszyński S., *Zaproszenie do Łask Jubileuszowych Roku Świętego*, Gniezno – Warszawa, 25.03.1950, w: S. Wyszyński, *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946-1974*, Paris 1975.
- Wyszyński S., *Zaproszenie do walki o życie w łasce Bożej*, Gniezno, 2.01.1959, w: *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946-1974*.
- Wyszyński S., *Zawierzaliśmy – Miłości...* Dzień Skupienia, Warszawa, Mars, 29.01.1964, w: S. Wyszyński, *Kazania i Przemówienia autoryzowane*, Warszawa, t. 16.
- Wyszyński S., *Żal mi tego ludu ...* Do wychowawców i nauczycieli. Trzeci Dzień Modlitwy na Jasnej Górze, Jasna Góra, 28.06.1959, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 5, 1959, Warszawa 2006.
- Wyszyński S., *Życzenia noworoczne Prymasa Polski*, Gniezno, bazylika Prymasowska, 1.01.1960, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 6, Warszawa 2007.

Streszczenie

Pierwsze przykazanie Dekalogu odnosi się do prawdy samego Boga. Człowiek ze swej natury już od początku swego świadomego życia nosi w sobie potrzebę odnoszenia się do Boga. Jest uznawany pozytywnie za Boga Stwórcę. Kardynał Wyszyński zwraca uwagę, że trzeba od początku widzieć w Nim także Ojca w Chrystusie. W kontekście tej wielkości Boga pojawia się również, jak mówi opis biblijny, pragnienie przebóstwienia człowieka, aby człowiek chciał zastąpić Boga. Następnie dochodzi do tego deifikacji materii, która jest zaprzeczeniem przykazania: nie mieć innych bogów. Taki sposób myślenia prowadzi do zanegowania Boga i poważnego zachwiania zaufania do Niego. W tym kontekście pojawiają się różne formy ateizmu. Z kolei człowiek zaczyna budować inną koncepcję wolności i inaczej z niej korzystać. Życie człowieka według Dekalogu nie jest zadaniem łatwym. Niejednokrotnie człowiek musi przezwyciężyć różne pokusy, jakie oferuje pogański świat, wraz z różnymi przemianami. A jednak różne postawy wobec tego zjawiska mogą prowadzić do dojrzałości wiary.

Słowa kluczowe

Stefan Wyszyński, Bóg, bogowie, Dekalog, przykazanie, ateizm, orędzie moralne

Abstract

The first commandment of the Decalogue faces the truth of God Himself. Man, by his very nature, even from the beginning of his conscious life carries the need to refer to God. He is recognized positively as God the Creator. Cardinal S. Wyszyński points out that from the beginning you must also see Him as a Father in Christ. In the context of this magnitude of God there also emerges, as said in the biblical description, the desire to deify man, so that human being wants to replace God. Subsequently, as the next step there come to deification of matter which is the negations of the commandment: not to have other gods. This way of thinking leads to the negation of God and the trust towards Him is seriously shaken. As the next step there appear different forms of atheism. In turn, man begins to build a different concept of freedom and use it differently. People's life according to the Decalogue is not an easy task. Many times a person has to overcome various temptations that pagan world offers, along with various transformations. And yet, different attitudes towards this phenomenon may lead to the maturity of faith.

Keywords

Stefan Wyszyński, God, gods, Decalogue, commandment, atheism, Morale Message